

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
UNIVERZITET U SARAJEVU
ODSJEK SIGURNOSNIH I MIROVNIH STUDIJA

**-----INTERNET I DRUŠTVENE MREŽE KAO PLATFORME
ZA RADIKALIZACIJU U NASILNI EKSTREMIZAM-----**
-magistarski rad-

Kandidat
Dušan Šarac
Broj indeksa: 888 II-SPS

Mentor
prof. dr Vlado Azinović

Sarajevo, Novembar 2022. godine

2022.

Dušan Šarac

Internet i društvene mreže kao platforme u radikalizaciju za nasilni ekstremizam

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJEK SIGURNOSNIH I MIROVNIH STUDIJA

**-----INTERNET I DRUŠTVENE MREŽE KAO PLATFORME
ZA RADIKALIZACIJU U NASILNI EKSTREMIZAM-----
-magistarski rad-**

**Kandidat
Dušan Šarac
Broj indeksa: 888 II-SPS**

**Mentor
prof. dr Vlado Azinović**

Sarajevo, Novembar 2022. godine

SADRŽAJ

UVOD	1
1. METODOLOŠKI OKVIR RADA	3
1.1. Predmet istraživanja	3
1.2. Kategorijalno pojmovni sistem	3
1.3. Cijevi istraživanja	4
1.4. Način istraživanja.....	4
1.5. Naučna i društvena opravdanost istraživanja.....	4
1.6. Vremensko i prostorno određenje istraživanja.....	5
2. INTERNET I DRUŠTVENE MREŽE	6
2.1. Pojam i značaj interneta i društvenih mreža	6
3. RADIKALIZACIJA.....	8
3.1. Određivanje pojma radikalizacije	8
3.2. Znakovi radikalizacije.....	16
3.3. Radikalizacija iz ugla kliničke psihologije	18
3.4. Radikalizacija u nasilni ekstremizam na primjeru Bosne i Hercegovine (odlazak radikalizovanih ljudi iz Bosne i Hercegovine u Siriju i Irak)	22
3.5. Radikalizacija u nasilni ekstremizam iz ugla teroriste.....	27
4. RADIKALIZACIJA U NASILNI EKSTREMIZAM.....	29
4.1. Pojam radikalizacije u nasilni ekstremizam.....	29
4.2. Uloga medija u procesu radikalizacije u nasilni ekstremizam.....	33
4.3. Radikalizam i nasilni ekstremizam	34
5. INTERNET I DRUŠTVENE MREŽE KAO PLATFORMA ZA RADIKALIZACIJU U NASILNI EKSTREMIZAM	36
5.1. Najzastupljenije društvene mreže za radikalizaciju u nasilni ekstremizam.....	47
5.1.1. YouTube.....	48
5.1.2. Dark Web	51
5.1.3. 4chan	53
5.1.4. 8chan	54
5.1.5. Facebook	55
5.1.6. Twitter	58
5.1.7. Tumblr.....	59
5.1.8. Sky.....	60
5.1.9. Anom.....	61
5.1.10. Telegram.....	62

6.	PREVENCIJA I BORBA PROTIV NASILNOG EKSTREMIZMA.....	65
	ZAKLJUČAK	67
	LITERATURA.....	69

UVOD

U ovom radu obradićemo temu pod nazivom „Internet i društvene mreže kao platforme za radikalizaciju u nasilni ekstremizam“. Prilikom obrade pomenute teme, prvo ćemo se osvrnuti na određenje pojmova internet i društvene mreže, kako bismo što bolje razjasnili njihov suštinski koncept, značaj, pozitivne i negativne strane, ali i ukazali na njihov uticaj na širenje radikalizacije u nasilni ekstremizam. Nakon ukazivanja na uticaj interneta i društvenih mreža, cilj je pojasniti pojmove radikalizacije i nasilnog ekstremizma, kako bi se što bolje razjasnio radikalizam u nasilni ekstremizam. Te nakon toga ćemo objasniti zašto su internet i društvene glavna podloga za radikalizaciju u nasilni ekstremizam.

Svakodnevno smo svjedoci da je savremeno doba obilježeno upotrebom interneta i društvenih mreža, te da je kao njegovo glavno obilježje masovna upotreba interneta i društvenih mreža omogućilo slobodu izražavanja, kao jedno od osnovnih ljudskih prava. Internet je danas dostupan svim korisnicima, bez obzira na starosnu dob, pol i zanimanje. Internet, kao medij omogućava brzu razmjenu podataka, te uspostavljanje komunikacije sa neograničenim brojem korisnika, u svakom trenutku i bilo gdje, a što do sada ni jedna informaciona tehnologija nije postigla, na nivou na kojem to postiže internet. Svima nam je poznato da danas na internetu postoji izuzetno veliki izbor društvenih mreža, a čiji su korisnici sve generacije širom svijeta, a da osnovni razlog tome leži u njihovoj lakoj dostupnosti, te brojnim prednostima koje društvene mreže svojim korisnicima pružaju. Međutim, jasno je da je i pored brojnih prednosti koje pruža, internet postao i jedno od osnovnih masovnih sredstava za razmjenu nedozvoljenih i nezakonitih sadržaja, te vršenja velikog broja kažnjivih ponašanja. Upravo u tom kontekstu, potrebno je istaći i važnost iskorištavanja društvenih mreža u negativnom pravcu.

Jedan od vidova iskorištavanja interneta i društvenih mreža je svakako radikalizacija. Radikalizacija je proces u kojem pojedinac zagovara ili podržava ekstremističke ideje. Predstavlja koncept sa raznovrsnim problematičnim interpretacijama. U suštini, pitanje radikalizacije je dosta složeno, te ga je teško precizno definisati, ali se u osnovi odnosi na proces prihvatanja raznih ekstremističkih vjerovanja i ideologija. Proces radikalizacije je opasan za svako društvo, a naročito u današnje vrijeme kada je internet glavna podloga širenja radikalizacije. Sa druge strane, imajući u vidu činjenicu da je današnje društvo u cjelini sve više oličje nejednakosti i narušenih vrijednosti na brojnim poljima, to za posljedicu ima nezadovoljstvo ljudi. Stoga su najčešće razlozi za radikalizaciju društvene frustracije, osjećaj

uskraćenja prava, potrage za identitetom, kao i nezadovoljstvo političkom situacijom u zemlji, nezadovoljstvo načinom života, te težnja ka uvođenjem drastičnih promjena u društvu. Naravno, to ne opravdava pojavu radikalizacije, ali objašnjava njene uzroke.

Radikalizacija u nasilni ekstremizam je jako složen i višestruk proces, koji se odvija na različitim nivoima: individualni, organizacioni, sistemski. Osnovno poimanje ovog procesa svodi se na početku na postepeno usvajanje ekstremističkih ideja, a završava se u praksi sve češćim nasilnim ekstremizmom ili terorizmom. Kada je riječ o nasilnom ekstremizmu, ukazuje se potreba prvo razjasniti pojam ekstremnog, kako bi se što bolje shvatio nasilni ekstremizam. Najprostije rečeno, ekstremno je ono što odudara od uobičajenog i to u kontekstu odlaska u krajnost. U kontekstu nasilnog ekstremizma, ekstremizam predstavlja ideološko zastranjivanje. Na osnovu naprijed iznesenog, zaključujemo da je nasilni ekstremizam nametnuto ideološko zastranjivanje. A kada se pojmovi radikalno i ekstremno zajedno posmatraju, uglavnom se pomisli na odstupanja u idejama u odnosu na ono što se smatra normalnim. Radikalizam se može javiti u dva vida i to kao nenasilni i onaj koji vodi u nasilje. U ovom radu će se pažnja posvetiti radikalizmu koji vodi u nasilni ekstremizam. Radikalizam koji vodi u nasilni ekstremizam osim promjena u stavovima i razmišljanju, vodi upotrebi sile i nasilja, što nam jasno govori o ozbiljnosti ovog problema u društvu. Riječ je o procesu u kojem pojedinci usvajaju ekstremne ideale, odnosno ekstremističke poglede na svijet, za čije ostvarenje smatraju opravdanim koristiti nasilje.

Ovaj rad sadrži ukupno pet poglavlja, od čega je prvo poglavlje posvećeno uvodnim razmatranjima o predmetnoj temi, te definisanju osnovnih pojmova, kao i kratkom ukazivanju na sadržinu rada hronološkim redom. Drugo poglavlje sadrži metodološki okvir istraživanja. Treće poglavlje je posvećeno obradi osnovnih pojmova: internet i društvene mreže, te njihov uticaj i veza sa pojavom radikalizma. Četvrto poglavlje je posvećeno pojmu radikalizacije i nasilnog ekstremizma. I peto poglavlje čine zaključci do koji se došlo tokom obrade teme.

1. METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovog rada je uticaj interneta i društvenih mreža na radikalizaciju u nasilni ekstremizam. Danas je internet dostupan svima, u svakom trenutku i na svakom mjestu. Internet, kao i društvene mreže pružaju velike mogućnosti i imaju dosta prednosti, ali takođe i mane. Kada se kaže mane, prvenstveno se misli na sve negativno što se širi putem društvenih mreža, a jedan od problema je upravo radikalizacija u nasilni ekstremizam. Obradujući zadanu temu, bazirali smo se radikalizaciju kao globalni problem, te njeno širenje putem interneta, sa akcentom na društvene mreže.

1.2. Kategorijalno pojmovni sistem

U ovom poglavlju cilj nam je iznijeti i ukratko objasniti osnovne pojmove, koji su u vezi sa predmetom istraživanja, s ciljem što boljeg razumijevanja suštine problema. To su pojmovi: internet, društvene mreže, radikalizacija, nasilni ekstremizam.

Internet je, najprostije rečeno, globalna računarska mreža, mreža svih mreža. Koristan je jer pruža bezbroj informacija i mogućnosti svojim korisnicima.

Društvene mreže predstavljaju trenutno najpopularniji globalni komunikacijski fenomen, koji služi povezivanju ljudi, razmjeni informacija i komunikacije među ljudima.

Radikalizacija je „proces prihvatanja mišljenja, stavova, ideja i vjerovanja koje opravdavaju ili odobravaju upotrebu nasilja. Radikalizacija koja vodi nasilju predstavlja odluku da se odustane od političkih procesa ili nenasilnih metoda u ostvarivanju promjena u korist ostvarivanja promjena nasilnim putem.“¹

Nasilni ekstremizam se može definisati kao nasilje nad drugim ljudima, a u korist političkih ciljeva, i to bez obzira na vjeru, rasu, pol, etničku pripadnost ili seksualnu orijentaciju.

¹ Brkić Šmigoc, Jelena, Mujagić, Mirela, Šušnica, Srđan, Haračić-Nović, Indira, Zuković, Aner, 2019., *Rad sa pojedincima i porodicama koje su u riziku od radikalizacije ili su radikalizirane*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, str. 8.

1.3. Cijevi istraživanja

Cilj ovog istraživanja je da se ukaže na ozbiljnost problema nasilnog ekstremizma, odnosno radikalizacije u nasilni ekstremizam, kao i njihovu vezu sa internetom i društvenim mrežama. Cilj je ukazati koliko je upotreba interneta i društvenih mreža podobna i pogodna za razvoj i širenje radikalizma u nasilni ekstremizam.

1.4. Sistem hipoteza

Generalna hipoteza:

- Zbog raznovrsnih mogućnosti i sadržaja koje pružaju, društvene mreže doprinose radikalizovanju svojih korisnika te samim time i povećanju radikalizma.

Pomoćne hipoteze:

- Takozvane ranjive grupe ljudi češće bivaju radikalizovani, zbog svojih životnih prilika, socijalnog statusa, porodičnih odnosa i slično.
- Iako je na internetu prisutan veliki broj društvenih mreža, samo određene društvene mreže predstavljaju savršene platforme za širenje radikalizacije i najviše se koriste u te svrhe. To su: Sky, Anom i Telegram kao kriptovane. Takođe Dark Web je sve više u upotrebi kao platforma za radikalizaciju.

1.5. Način istraživanja

Ovo istraživanje smo proveli na osnovu brojnih prikupljenih informacija o radikalizaciji u nasilni ekstremizam, a na osnovu brojne stručne literature iz date oblasti. U tome su nam najviše pomogle ispovijesti žrtava radikalizacije, odnosno priče njihovih članova porodice.

1.6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

Naučna opravdanost ogleda se u novim saznanjima u oblasti naučnih disciplina koje se bave izučavanjem procesa radikalizacije, nasilnog ekstremizma, terorizma i sličnih pojava u

oblasti kriminaliteta. Društvena opravdanost se ogleda u podizanju svijesti o opasnosti problema radikalizma i nasilnog ekstremizma.

1.7. Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Vremensko i prostorno određenje se odnosi na vremenski period u kojem je provedeno istraživanje i prostor na kojem je izvedeno istraživanje. Vremenski je uzet period od 2016. do 2022. godine, a prostorno se vezuje za Bosnu i Hercegovinu i Siriju.

2. INTERNET I DRUŠTVENE MREŽE

2.1. Pojam i značaj interneta i društvenih mreža

Ubrzani razvoj i uspostavljanje nove komunikacione tehnologije putem interneta i društvenih mreža predstavljaju glavno obilježje savremenog doba i znatno su uticale na sve sfere čovjekovog života. Računarske mreže itekako mijenjaju način na koji ljudi i različite organizacije funkcionišu i međusobno komuniciraju. Razvoj novih informacionih i komunikacionih tehnologija i alati društvenih medija doprinose brzom i jednostavnom prikupljanju podataka, čuvanju i analizi istih, tako da se informacije i znanje jako brzo i efikasno šire između pojedinaca i grupa unutar organizacije kroz različite kanale, često i bez formalnog upravljanja znanjem.

Prednosti informacione tehnologije su brojne i raznovrsne a ogledaju se u tome što je posebno prilagodljiva, a njen brz razvoj prevazilazi većine dosadašnjih poznatih izuma. Internet kao globalna računarska mreža, pruža bezbroj mogućnosti i informacija čovjeku, te je njegova upotreba privlačna i korisna, stoga ne čudi činjenica da je u današnje vrijeme dostupan svima, te da je broj korisnika interneta jako veliki, a društvenih mreža još veći. Međutim, pojava interneta i brojnih društvenih mreža dovela je do velikih promjena u društvu od kojih su neke pozitivne, a neke i negativne. S vremenom sve više jača moć informacije koja se neograničeno širi i utiče na sva područja života ljudi. Ljudi uz pomoć interneta rade i zarađuju novac, obrazuju se i informišu, obavljaju kupovinu i prodaju, pronalaze i koriste razne korisne i zanimljive sadržaje, svakodnevno upotpunjuju svoje slobodno vrijeme i sve češće komuniciraju sa drugim ljudima iz svih krajeva svijeta, a naročito putem društvenih mreža.

Pojaava interneta, a posebno društvenih mreža uzrokuje razvoj jednog potpuno novog koncepta života, koji se vodi na društvenim mrežama, a koji pored brojnih, naprijed iznesenih prednosti, za sobom vuče razne izazove i probleme, kao što su pitanja sigurnosti i slobode. Kroz „online“ reklame i aktivne profile na društvenim mrežama, razne nasilne grupe su u velikoj mjeri u stanju privući i registrovati nove članove na isti način kao i globalne korporacije.

„U smislu promocije i regrutovanja, koje se uglavnom obavlja putem interneta, nasilne ekstremističke grupe imaju moderan koncept djelovanja slično snažnim globalnim brendovima.“² Ove grupe sve više uzimaju maha, upravo putem društvenih mreža jer na taj

² Prevenција i borba protiv nasilnog ekstremizma, svi imaju ulogu!, OSCE, Bosna i Hercegovina, 2016., str. 7.

način najlakše pronalaze potencijalne „žrtve“, a njihove glavne ciljne grupe su uglavnom nezadovoljni i izolovani ljudi, koji su najčešće nezaposleni ili neobrazovani, te nezadovoljni svojim statusom u društvu ali i stanjem u državi. Razlog zašto su baš navedene grupe ljudi njihove „žrtve“ leži u činjenici da ekstremisti često lako postižu uspjeh u manipulaciji takvim ljudima i to plasiranjem dodatne negativne priče o stanju u državi u kojem se već ciljana grupa osjeća zapostavljeno, odbačeno i otuđeno, a ujedno plasiraju i pozitivne priče o vrijednostima i prednostima ljudi uključenih u njihove grupe, koje, kako se na kraju priče ispostavi, pozivaju na nasilje. Na taj način ih uspijevaju privući na svoju stranu, te uvjeriti da se nasiljem postižu određene promjene u društvu, a to sve za pozadinu ima samo učlanjenje u nasilne ekstremističke grupe.

Pojedine društvene mreže se koriste za komuniciranje i propagiranje radikalnih ideologija, ali i za razmjenu podataka koji se vezuju za prikupljanje novčanih sredstava, vrbovanje, mobilizaciju i obuke novih članova, kao i međusobno povezivanje više takvih grupa. Ekstremno radikalne grupe su prepoznale potencijal i koristi online prostora, upravo jer im pruža maksimalnu korist sa minimum ulaganja znanja, resursa ali i novca. Društvene mreže su savršena podloga za širenje radikalizacije u nasilni ekstremizam, imajući u vidu sve naprijed navedene pogodnosti koje društvene mreže pružaju korisnicima, kao i činjenici koja govori o broju korisnika društvenih mreža. Sa porastom društvenih mreža, dolazi do porasta radikalizacije kao svojevrsnog procesa u kojem se podržavaju ekstremističke ideje. Drugim riječima, društvene mreže su postale snažan alat za organizaciju i mobilizaciju većeg broja istomišljenika, zbog čega su i glavni izvor upravo radikalizacije i mjesto za usmjeravanje terorističkih aktivnosti.

Sa druge strane, kao što je već pomenuto, društvene mreže imaju i svoje pozitivne strane, što je slučaj i kada govorimo o nasilnom ekstremizmu. Stoga društvene mreže mogu poslužiti kao adekvatno sredstvo u borbi protiv radikalizacije i nasilnog ekstremizma. To se uglavnom postiže promocijom putem društvenih mreža, svih vrijednosti u društvu, kao što su pozitivne vrijednosti i tolerancija u društvu i zajednici, zatim promovisanje znanja i obrazovanja mladih ljudi, kao i pojedinaca koji su svojim trudom, radom i učenjem doprinijeli statusu zajednice iz koje potiču. Pored toga, potrebno je otkriti sadržaje koji promovišu radikalizaciju, te provesti određene korake s ciljem uklanjanja ovakvih sadržaja sa interneta.

3. RADIKALIZACIJA

3.1. Određivanje pojma radikalizacije

Radikalizacija je jako složen i dugotrajan proces, koji je teško precizno definisati. Ovaj proces može trajati dugo, od nekoliko mjeseci pa do nekoliko godina, što je najčešće slučaj, iako se može javiti u nekim slučajevima i iznenada, podstaknuta nekim događajem.

„Pojam „radikalizacija“ često koriste stručnjaci kada govore o Salafistima, ultrakonzervativnim islamistima koji su poznati po agresivnom prozelitizmu i simpatijama prema ISIS-u i Al Kaidi.“³ Međutim, iako je prethodna tvrdnja potpuno istinita, proces radikalizacije je dosta složeniji i obuhvatniji, jer se ne odnosi samo na pomenuti pokret, nego je prisutan u svim vrstama terorizma, bilo da je u pitanju vjerski terorizam, anarhistički, ljevičarski, desničarski ili bilo koji drugi vid.

U teoriji i praksi postoji mnogo definicija pojma radikalizacije, ali ono što je u osnovi ovog procesa je da podrazumijeva individualni ili grupni proces sve veće posvećenosti angažovanju u aktima političkog terorizma. Kada se kaže proces, misli se na postepeno usvajanje ekstremističkih ideja kao početak samog procesa, a završava se u praksi nasilnim ekstremizmom ili terorizmom.

Radikalizacija podrazumijeva velike promjene u načinu razmišljanja i ličnim stavovima. Može se definisati kao „personalizovan proces u kojem pojedinci usvajaju ekstremne političke, društvene i/ili vjerske ideale i težnje, za čije je ostvarenje opravdano koristiti neselektivno nasilje. Radi se o mentalnom i emocionalnom procesu koji priprema i motiviše pojedinca da se koristi nasiljem.“⁴ Iz naprijed iznesene definicije mogu se uočiti ključne stvari. Prije svega, da je to personalizovan proces, jer pojedinac usvaja određene težnje i ideale, koji su mu prezentovani, a pri tom se nasilje predstavlja kao dozvoljeno sredstvo za ostvarenje ciljeva. Zatim, da je u pitanju mentalni i emocionalni proces, jer se bazira na motivaciji budućih članova od strane zagovornika određenih ideja i ideala. Motivacija je najčešće usmjerena na opravdanost vršenja nasilja, ali to nije uvijek pravilo. Naima, radikalizacija ima dva osnovna oblika u kojima se javlja, a to su radikalizam koji vodi u nasilje i nenasilna radikalizacija.

Nenasilni oblik radikalizacije karakterišu promjene u načinu razmišljanja i ponašanja ali bez upotrebe sile, što u krajnjoj liniji ne vodi nasilju, za razliku od radikalizma koji vodi u

³ Diego, Muro, *What does Radicalisation look like? Four visualisations of socialisation into violent extremism*, University of St Andrews, Notes internacionales CIDOB, ISSN: 2013-4428, Barcelona, page 3.

⁴ Alex, Wilner and Claire-Jehanne, Dubouloz, *Homegrown terrorism and transformative learning: an interdisciplinary approach to understanding radicalization*, *Global Change, Peace & Security* 22:1 (2010): 38.

nasilje, koji osim promjena u razmišljanjima, uključuje i određenu spremnost i stepen angažovanosti koji se odnosi na promjene u ponašanju i vodi upotrebi sile i nasilju.

„Kruglanski definiše radikalizaciju kao „kretanja u pravcu podržavanja ili stvaranja radikalnog ponašanja“⁵ U vezi sa navedenim poimanjem radikalizacije, javlja se jedno pitanje, a to je šta znači ili šta se podrazumijeva pod radikalnim ponašanjem. Radikalno ponašanje može da obuhvati veliki broj ponašanja, kao što su činjenje krivičnih djela, zločina, terorizma i slično, ali ključno je odrediti šta je zajedničko svim navedenim ponašanjima. Čim je riječ o kažnjivom ponašanju, jasno je da su takva djelovanja suprotna uobučajenim ponašanjima. Pojedinci ili čitave grupe ljudi mogu imati radikalne stavove a da nisu sklone upotrebi nasilja radi ostvarenja zacrtanih ciljeva. Ipak, imajući u vidu da su sklone nedozvoljenom ponašanju, postoji veća šansa da mogu uključiti i podržati razne vidove nasilja.

Kada je riječ o radikalizaciji koja vodi u nasilje, često se sreće termin „radikalizacija u nasilje“ s ciljem pravljenja razlike u odnosu na radikalne stavove i mišljenja.

Radikalizacija se može posmatrati i kao težnja ka drastičnim promjenama u društvu što itekako ima smisla upravo zbog činjenice da je do nje dovelo nezadovoljstvo društvom u kojem pojedinac živi. Ili, drugim riječima rečeno, radikalizaciju uzrokuju razne kombinacije ličnih problema, kao što su prvenstveno društvene frustracije, razna uskraćenja, potraga za identitetom, nezadovoljstvo političkom situacijom u zemlji i slično. U vezi sa navedenim, važno je istaći da postoje određeni faktori radikalizacije. Najčešće su radikalizovani pojedinci koji potiču iz porodica u kojima postoje određeni problemi, alkoholizam, nasilje, zapostavljanje od jednog ili oba roditelja i slično. Takođe, bitan faktor predstavljaju ranjive grupe, uslijed turbulentne adolescencije, ili teškog životnog događaja kao što je smrt voljene osobe ili bliskog prijatelja. Takođe, značajnu ulogu igra i kriza identiteta kod pojedinca, kao i osjećaj stigmatizacije ili diskriminacije uzrokovan vjerovanjem ili porijeklom. U grupu radikalizovanih pojedinaca često spadaju i osobe psihološki osjetljive ili osobe sa psihološkim poremećajima i slično. Na osnovu naprijed navedenog, zaključuje se da je za pojavu radikalizacije, pored namjere širenja od strane raznih grupa, potrebno i ispunjenje drugih uslova, odnosno nužno je pogodno okruženje kao i prisustvo vanjskih uticaja na pojedinca te ranjiva struktura ličnosti. U vezi s tim, bitno je istaći da kod ranjivih ljudi često određeni propratni uslovi mogu da djeluju kao okidač, a takvi su na primjer već naprijed istaknuti, odnosno smrt bliske osobe, nezaposlenost, problemi u porodici i slično.

⁵ Brkić Šmigoc, Jelena, Mujagić, Mirela, Šušnica, Srđan, Haračić-Nović, Indira, Zuković, Aner, 2019., *Rad sa pojedincima i porodicama koje su u riziku od radikalizacije ili su radikalizirane*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, str. 18.

Kada govorimo o našoj državi, Bosna i Hercegovina se može istaći kao pogodno tlo za radikalizaciju, a evo i zašto. Prije svega, Bosna i Hercegovina je država u kojoj već duži period vlada loša socioekonomska situacija, dosta ljudi živi na rubu egzistencije, velika je stopa nezaposlenosti, bez obzira na činjenicu da je sve veći broj visokoobrazovanog mladog kadra, te da se iz dana u dan sve više povećava. Takođe, veliki broj ljudi živi na marginama, upravo iz naprijed navedenih razloga. Ako svemu tome dodamo loše institucionalne kapacitete, te loše zdravstvene i socijalne usluge, jasno je da imamo veliki problem, te da je takva država – zemlja pojedinaca koji su višestruko nezadovoljni, te samim tim predstavljaju pogodne pojedince i grupe za proces radikalizacije. Pored svih navedenih problema, naša država je politički nestabilna, što dodatno izaziva nezadovoljstvo kod ljudi, te pojačava stepen njihove ranjivosti.

Navedeni faktori mogu se posmatrati na individualnom, kao i grupnom nivou zajednice. Kada je riječ o faktorima radikalizacije, možemo govoriti o makronivou, mezonivou i mikronivou djelovanja.

Makronivo se odnosi na krupna pitanja, ulogu vlade recimo, radikalizaciju javnog mišljenja i političkih stranaka, napete odnose između manjina i većina i slična pitanja, što rezultira mobilizacijom i radikalizacijom otuđenih. Takođe ovaj nivo se odnosi na međunarodne odnose, kao i procese globalizacije i modernizacije.

Mezonivo ili socijalni nivo veže se za probleme socijalnog identiteta, interakcije i grupnih procesa. „Širi radikalni milje, podržavajuće društveno okruženje koje služi kao mjesto okupljanja i predstavlja „kariku koja nedostaje“ sa širim terorističkim jedinicama ili referentnu grupu koja je oštećena ili pati od nepravde koja zauzvrat može radikalizirati dio mlade grupe, dovesti do formiranja terorističke organizacije ili terorističkog čina.“⁶

Mikronivo se odnosi na individualni nivo, odnosno uključuje probleme pojedinaca sa identitetom, osjećajem izolovanosti, poniženja i diskriminacije na raznim poljima, kao i osjećaj odbačenosti i stigmatizacije, a što često dovodi do javljanja potrebe za osvetom. Upravo taj osjećaj i vodi osobu u neko stanje gdje je sklona da se služi svim sredstvima pa i nasiljem, radi postizanja svog cilja, odnosno postizanja zadovoljenja sopstvenih potreba.

Svi naprijed izneseni faktori, odnosno elementi iako podijeljeni u tri nivoa djelovanja, međusobno su povezani i uslovljeni, te zajedno utiču na proces radikalizacije. Pretežno se faktori makronivoa odražavaju na mezo i mikro nivo, što je sasvim logično. Loša socioekonomska situacija se ne posmatra samo na makro nivou, nego se odražava na ostale

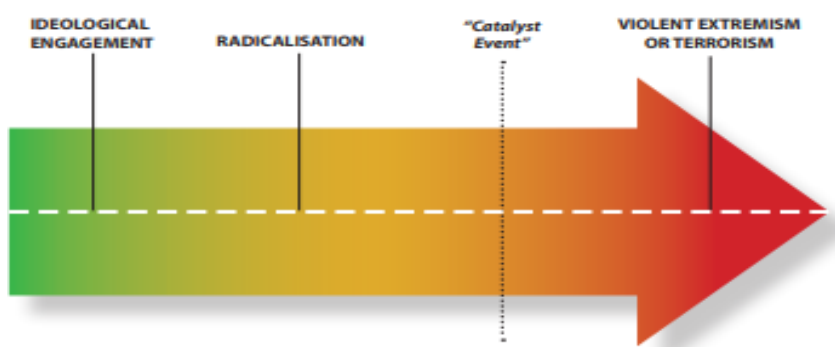
⁶ Brkić Šmigoc, Jelena, Mujagić, Mirela, Šušnica, Srđan, Haračić-Nović, Indira, Zuković, Aner, 2019., *Rad sa pojedincima i porodicama koje su u riziku od radikalizacije ili su radikalizirane*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, str. 27

faktore, a posebno na mikronivou, odnosno odražava se posebno na pojedinca, jer utiče na njegovo zadovoljstvo stanjem u društvu. Kod pojedinca se javlja problem integracije u društvo, sve više žive na marginama, javlja se osjećaj diskriminacije i odbačenosti, a čemu je glavni uzrok upravo nepovoljna socioekonomska situacija.

Pokazatelji radikalizacije na mikronivou mogu biti bihevioralni i kognitivni. Dok se kognitivni odnose na ispoljavanje stavova i mišljenja verbalnim putem, bihevioralni su uočene promjene u ponašanju, izgledu i djelovanju. Ovakve promjene uveliko ukazuju na složenost radikalizacije te njenu dubinu i snažan uticaj koji ima na pojedince. Usvajanje radikalnih ideja je čitav jedan mentalni proces koji je teško otkriti. Često se dešava da se javljaju određeni pokazatelji koji mogu otkriti promjene po pitanju stavova, kao što su naglo usvajanje religioznije odjeće, nošenje duge brade, introverzija, tajnovitost, prekidanje kontakta sa starim prijateljima i bliskim ljudima, a ovakve promjene su korisne za blagovremeno otkrivanje a s ciljem sprečavanja radikalizacije. Ovakve promjene su karakteristične naročito u slučajevima islamističkog terorizma.

Ono u čemu se svi stručnjaci koji se bave ovom tematikom slažu, je da je radikalizacija proces. A svaki proces znači vremenski period, određeno trajanje, kao i etape kroz koje prolazi. Osnovno poimanje ovog kognitivnog procesa je da se postepeno usvajaju ekstremističke ideje a završava se u praksi nasilnim ekstremizmom. Iako smo istakli da svaki radikalizam ne vodi nužno u nasilje, ovdje ćemo se bazirati na radikalizaciju koja vodi u nasilni ekstremizam.

Na slici broj 1. prikazano je šematski kako izgleda proces radikalizacije u nasilni ekstremizam.

Slika broj 1.: Prikaz radikalizacije u nasilni ekstremizam.

Na osnovu slike možemo uočiti da se radikalizacija posmatra kao proces lične transformacije. To je postepen proces koji se ne odigrava brzo i zahtijeva napredovanje kroz faze. Polazna tačka je, ideološki angražman, koji se prvo osmisli, pa prelazi u radikalizaciju. „Događaj katalizatora predstavlja „kognitivno otvaranje“ koje čini osobu podobnijom za

mogućnost novih ideja i pogleda na svijet.“⁷ Ovaj momenat predstavlja ličnu krizu uvjerenja pojedinca u ranije stavove, te se javlja potreba da preispita cijeli svoj život i postane otvoren za radikalnu promjenu vrijednosti i ponašanja. Iako je na slici predstavljena suština radikalizacije, potrebno je detaljnije i detaljnije objasniti ovaj proces, imajući u vidu njegovu složenost. U tom kontekstu imamo model sa četiri faze, detaljnije razrađen, te ima za cilj da prikaže prelaz ranog uključivanja do operativne aktivnosti. Autor Rendi Borum je predložio ovaj model i tvrdi da postoje zajednički faktori za sve procese radikalizacije u nasilje. „Njegov model pokušava da objasni kako se pritužbe i ranjivost pretvaraju u mržnju prema ciljnoj grupi i kako se mržnja transformiše, barem kod nekih, u opravdanje ili podsticaj za nasilje.“⁸ Kombinacija relativne deprivacije i moralnog gnjeva daju odgovornost za navodnu nepravdu i opravdavaju terorističku akciju. Ovaj momenat je ključan, jer se javlja kod pojedinca potreba da postojeće probleme riješi nasiljem, tu se „lomi“ i donosi odluka da se prihvate drugačiji stavovi i pogledi i ne samo prihvate, nego i primijene. Kod ovog modela proces počinje identifikacijom nekog nezadovoljavajućeg događaja i potvrdom da je dati događaj ili situacija nepravedno.

Primjer ovog modela su ratovi u Bosni i Hercegovini, Afganistanu i Iraku, gdje se moralna kršenja dovode u vezu sa ratom protiv islama. Sljedeća faza uključuje traženje krivca za nanesenu nepravdu u određenoj osobi ili naciji. Četvrta, posljednja faza je identifikovanje i demonizacija odgovornih, što olakšava opravdanost agresije.

Na slici broj 2., koja ispod slijedi nalazi se prikaz ovog modela. Opisani su koraci, gdje na prvom koraku imamo pritužbu, gdje se ukazuje da nešto nije u redu. Nakon toga se javlja osjećaj nepravde, iz koje se prelazi na traženje krivca, da bi na kraju došlo do potpunog distanciranja.

⁷ Diego, Muro, What does Radicalisation look like? Four visualisations of socialisation into violent extremism, University of St Andrews, Notes internacionals CIDOB, ISSN: 2013-4428, Barcelona, page: 3.

⁸ *Ibidem.*

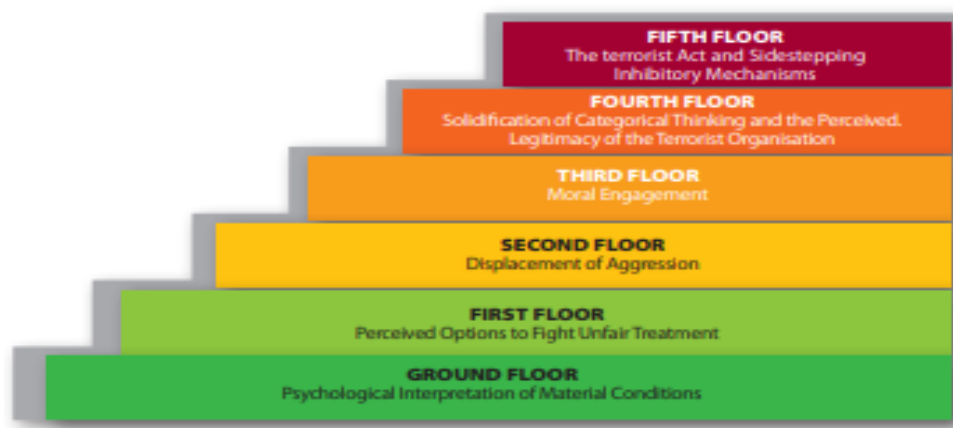
Slika broj 2.: Model sa četiri faze

Pored prethodna navedena dva modela, javlja se i treći model koji je sofisticiraniji i precizniji, a njegov autor je „profesor psihologije sa Univerziteta Džordžtaun po imenu Fatali Mogadam, koji je razvio čuvene „stepenice ka terorizmu“ kao metaforu za proces nasilne radikalizacije.“⁹

Njegova metafora za radikalizaciju je stepenište smješteno u stambenoj zgradi, u kojoj svi žive u prizemlju, a sve manji broj ljudi se penje na više spratove, a još manje stiže do vrha. Osnovu stepenica i motiv za polazak na put ka terorizmu čine osjećaj nezadovoljstva i nevolje.

Metaforički rečeno, prizemlje zgrade čine ljudi koji uočavaju nepravdu ili uskraćenost. Oni koji žele nešto da učine po tom pitanju, penju se sprat više, odnosno na prvi sprat. Drugi sprat zauzimaju oni koji su nakon što su uvidjeli da nema rješenja za njihove probleme svoju agresiju usmjerili su na neprijatelja. Na trećem spratu se nalazi malo ljudi koji su se pridružili grupi koja pruža neku vrstu moralnog angažmana, nakon čega će se popeti na četvrti sprat gdje se odvija regrutovanje u terorističke organizacije. Ovaj model je dosta precizniji i jasnije objašnjen te podijeljen u etape, ali svakako tu nedostaje još detalja.

Na slici broj 3. prikazano je grafički kako izgleda koncept radikalizacije, prema pomenutom modelu.

Slika broj 3.: „Stepenice ka terorizmu“

⁹ Diego, Muro, What does Radicalisation look like? Four visualisations of socialisation into violent extremism, University of St Andrews, Notes internacionals CIDOB, ISSN: 2013-4428, Barcelona, page: 3.

Konačno, najdetaljnije razrađen model u pogledu koncepta radikalizacije je takozvani model piramide političke radikalizacije gdje su viši nivoi piramide povezani sa povećanom posvećenošću, ali se njihov broj smanjuje. Dakle, vrh piramide čine mali broj aktivnih terorista. Niži nivo čine oni koji ne vrše djela nasilja, ali opravdavaju djelovanje ovih iz vrha. Bazu piramide čine velika grupa simpatizera koji se slažu sa ciljevima za koje se teroristi bore. Zbog stvaranja jasnije slike, korist ćemo sliku broj 4, kako bi slikovito prikazali koncept prema modelu piramide.

Slika broj 4.: Piramidalni model radikalizacije

Pored pojma radikalizacije, nužno je odrediti i pojam samoradikalizacije, kao i druge pojmove koji su u tijesnoj vezi sa ovim procesom, ali se znatno i razlikuju od radikalizacije, a to su deradikalizacija i kontraradikalizacija.

U vezi sa pojmom samoradikalizacije javljaju se različiti stavovi. Naime, dok je za neke autore samoradikalizacija i radikalizacija putem interneta jedna ista stvar, drugi pak smatraju da je u pitanju „proces koji je lišen fizičkog kontakta i koji se u cjelosti provodi *online*, te može uključivati kontakt s ostalima, dok god se provodi na daljinu.“¹⁰ Bjelopera navodi da je „aktivnost na internetu centralna u razvoju samopokretačkog (self-starter) fenomena.“¹¹ U vezi s tim bitno je istaći da uticaj društvenih mreža i aktivnosti na njima različito utiče na pojedince. Dok u nekim slučajevima pristupanje i uključenje u online džihadističku retoriku podstiče

¹⁰ Prodan, Tonći, 2015., *Internet, terorizam, protuterorizam*, članak, National security and the future 1 (16) str. 105.

¹¹ Bjelopera, Jerome, 2011., *American Jihadist Terrorism: Combating a Complex Threat*, Congressional Research Service Report for Congress, Washington, DC: Congress Research Service, str. 104.

pojedince na nasilje, sa druge strane ima pojedince koje to odbija i zastrašuje. Samoradikalizacija se u suštini sastoji od pojedinaca koji se ovim putem upoznaju i pod uticajem su radikalnih ideologija, čak bez druženja sa radikalnim grupama. Posmatrajući pojedince koji su uključeni u "džihad", čini se da radikalizacija nije rezultat jednog faktora, nego kombinacija nekoliko njih koji su međusobno povezani. Često se kao glavno objašnjenje za radikalne aktivnosti navodi osjećaj poniženja, u ime veće zamišljene zajednice muslimana. Drugi autori posmatraju samoradikalizaciju iz drugog ugla. „Ono što po njima razlikuje samoradikalizaciju od radikalizacije putem interneta je da se samoradikalizacija odvija u izolaciji i podrazumijeva proces u kojem nije ostvaren kontakt s drugim teroristima ili ekstremistima, bilo lično ili virtuelno.“¹² Iz ovakvog stava o samoradikalizaciji može se zaključiti da se odnosi na stavove pojedinca koji sam zagovara te određene stavove, odnosno takav nije postao pod nečijim uticajem.

Pored pojmova radikalizacija i samoradikalizacija, javljaju se i pojmovi, koji su u vezi sa radikalizacijom, ali predstavljaju oblike borbe protiv ove pojave u društvu. Jedan od takvih je deradikalizacija, a drugi kontraradikalizacija.

Kako ne bi došlo do zabune, potrebno je pojasniti oba pojma, te ukazati na postojanje razlike među njima. Polazimo od pojma deradikalizacije, nakon čega ćemo pojasniti i pojam kontraradikalizacije. U kratkim crtama, osnovna razlika se ogleda u tome što je kontraradikalizacija vid prevencije, a deradikalizacija je usmjerena kao vid sprečavanja, ali prema već radikalizovanim pojedincima.

„Deradikalizacija je proces odbacivanja ekstremističkog pogleda na svijet, uz spoznaju da je neprihvatljivo koristiti nasilje da bi se ostvarile društvene promjene.“¹³ Deradikalizacija se realizuje uz pomoć programa i određenih mjera s fokusom na smanjenje ekstremnog odstupanja u ponašanjima i stavovima kao i uključivanjem radikaliziranih osoba u društvo.

Kontraradikalizacija, kao što se može zaključiti i iz samog naziva, odnosi se na sprečavanje radikalizacije, odnosno riječ je o paketu posebno dizajniranih programa za odvratanje pojedinaca da pređu granice i postanu radikalizirani. Takvi paketi uključuju socijalne, društvene, političke, pravne, obrazovne i ekonomske programe s ciljem uticanja na pojedince koji su u opasnosti da pređu granice dozvoljenog.

¹² Prodan, Tonći, 2015., *Internet, terorizam, protuterorizam*, članak, National security and the future 1 (16) str. 105.-106.

¹³ Brkić Šmigoc, Jelena, Mujagić, Mirela, Šušnica, Srđan, Haračić-Nović, Indira, Zuković, Aner, 2019., *Rad sa pojedincima i porodicama koje su u riziku od radikalizacije ili su radikalizirane*, Atlantska inicijativa, Sarajevo str. 22.

Razlika između deradikalizacije i kontraradikalizacije se ogleda u činjenici da je deradikalizacija usmjerena prema već radikaliziranim pojedincima, dok je kontraradikalizacija preventivna mjera, u smislu usmjerenja ka odvraćanju pojedinaca da pređu granice i postanu teroristi. Odnosno, kontraradikalizacija ima za cilj smanjenje ranjivosti i povećanje opšte društvene otpornosti kod pojedinaca, kako do radikalizacije ne bi ni došlo. Drugim riječima rečeno, kontraradikalizacija ima za cilj da spriječi radikalizaciju, dok deradikalizacija sprječava i ublažava posljedice radikalizacije.

3.2. Znakovi radikalizacije

Imajući u vidu složenost procesa radikalizacije, to za sobom povlači i dugotrajnost i specifičnost, jer ne postoji jedinstven obrazac radikalizacije. U rijetkim slučajevima, radikalizacija se može desiti ubrzano, isprovocirana određenim događajem ili incidentom, ličnom tragedijom ili nekim vijestima. Znakovi radikalizacije su ponekad potpuno jasni i vidljivi, dok to u nekim situacijama nije slučaj. Znakove je teško uočiti, kada su u pitanju tinejdžeri, koji svakako prolaze kroz određene faze razvoja koje su specifične a karakterišu ih česte promjene raspoloženja, a posebno ljutnja, česti izrazi bunta, uz potrebu za osamljivanjem, te pružanje otpora autoritetima. „Uzrast je jedan od faktora koji povezan sa drugim varijablama, kao što su individualne karakteristika pojedinca, moralni i kognitivni razvoj, socijalni status, obrazovanje, specifično političko iskustvo i karakteristike određene istorijske epohe, takođe djeluje u procesu sticanja identiteta u sklopu kojeg je i političko opredjeljenje.“¹⁴ Jasno je da su brojni i raznovrsni faktori koji utiču na sticanje identiteta, u čijem sklopu se nalazi i politička socijalizacija, kao proces tokom kojeg se strukturi ličnosti pridružuju oblici ponašanja i politički stavovi. Značaj političke socijalizacije dolazi do izražaja kod mlađih naraštaja, jer tokom političke socijalizacije stvaraju određene osnove socijalnog položaja i uticaja koji im omogućavaju prihvatanje društvenih vrijednosti.

¹⁴ Vodič za prevenciju radikalizacije i nasilnog ekstremizma kroz odgojno-obrazovni proces, materijal za pedagoge/pedagogice srednjih škola u Unsko-sanskom kantonu, 2019., str. 13.

U tabeli broj 1. prikazane su faze političke socijalizacije.

Životno doba	Uzrast	Faze političke socijalizacije
Rano djetinstvo	+2 godine	Sigurnost i povjerenje u druge ljude
Kasno djetinstvo	3 – 4	Odnos prema autoritetu
Predškolski uzrast	5 – 7	Povjerenje i sigurnost u zajednicu
Rana adolescencija	8 – 12	Apstraktna racionalnost
Kasna adolescencija	13 – 17	Usvajanje ideja i ideala
Mladost	18 – 30	Politička efikasnost
Odraslo doba	31 – 64	Manipulacija interesima
Starost	65+	Bilans pozitivnih i negativnih rezultata

Tabela broj 1.: Faze političke socijalizacije prema životnom dobu i uzrastu. Izvor: Vodič za prevenciju radikalizacije i nasilnog ekstremizma kroz odgojno-obrazovni proces, materijal za pedagoge/pedagogice srednjih škola u Unsko-sanskom kantonu, 2019., str. 13.

Kasna adolescencija je naročito osjetljiv period u kojem mladi ljudi sve više preispituju sebe i pitanja ličnog identiteta, svoja opredjeljenja političke i religiozne prirode. Takođe, mladi ljudi su spremniji izlagati se riziku, što ih čini podobnim i pogodnim za prihvatanje ekstremnih političkih uvjerenja i mogućih ekstremističkih ponašanja.

Iako ne postoji skup konkretnih znakova koji sa sigurnošću upućuju na to da je osoba prihvatila radikalne stavove i ideologije, ipak se može govoriti o određenim oblicima ponašanja koji se mogu javiti kod mladih i djece a koja se mogu s pravom nazvati rizičnim. Naime, najčešće u početku dođe do iznenadnih promjena u ponašanju i prekida odnosa sa porodicom i dugogodišnjim prijateljima. Promjene su vidljive i na obrazovnom planu, gdje često dolazi do prekida školovanja ili se javljaju sve češći konflikti u školi sa drugom djecom. Promjene su vidljive i u načinu ishrane, odijevanja, fizičkog izgleda, načina izražavanja, te finansijskih navika.

Promjene su evidentne i po pitanju stavova i ponašanja prema drugim ljudima iz okruženja, javljaju se antisocijalni komentari, odbijanje socijalne interakcije, povećana potreba za isticanjem ličnih stavova, te odbijanje da se saslušaju stavovi koji odstupaju od vlastitih, pojava agresivnosti prema drugačijoj djeci, povlačenje u sebe i socijalna distanca, odnosno izolacija, koja možda u početku nije previše uočljiva ali vremenom postaje sve izraženija.

Javlja se i tajnovitost i promjene u ustaljenim aktivnostima, te odbijanje učešća u aktivnostima u kojima je dijete ranije aktivno učestvovalo, odbijanje razgovora o vlastitim aktivnostima, promjene identiteta i korišćenje više identiteta u online sferi.

Posjećivanje ekstremističkih i radikalnih web sajtova i društvenih mreža koje prihvataju takve stavove, naklonost i opravdavanje ekstremističkih grupa i ideologija, zatim posjedovanje simbola i određenih materijala sa asocijacijama ekstremizma.

U pogledu stava prema nasilju prema drugima, javlja se podrška odnosno odobravanje nasilja prema drugima, napadi i govor mržnje protiv određenih grupa, ponižavanje neistomišljenika, a posebno preko socijalnih medija. Javlja se i pozivanje na različite teorije zavjere.

Kada sumiramo sve naprijed iznesene promjene, jasno je da su one itekako uočljive te da predstavljaju odstupanja od svakodnevnih i uobičajenih aktivnosti, obrazaca ponašanja i ustaljenog načina života.

3.3.Radikalizacija iz ugla kliničke psihologije

Kada posmatramo proces radikalizacije iz ugla kliničke psihologije, javlja se ključno pitanje šta čini čovjeka ranjivim, pa je samim tim podložan uticaju radikalizacije? Ovo pitanje je logično, jer je opštepoznato da je osnovna karakteristika ekstremističkih grupa usmjerenje na ranjive ljude, upravo zbog toga što lako potpadaju pod uticaj ekstremističke propagande i manipulativnih vođa.

Nezadovoljstvo sobom, svojim životom i neispunjena očekivanja i potrebe čine pojedinca ranjivim. Obećanje da će živjeti boljim životom, te da će im potrebe i želje biti ispunjene ako se priključe određenoj grupi, glavni je razlog zašto se pojedinci priključuju nekom religijskom ili političkom kultu, odnosno razlog zašto se radikalizuju. To što je osoba ranjiva, ne znači da je mentalno nestabilna, iako postoji ustaljeno vjerovanje da su teroristi psihički nestabilni fanatici, koji su u stanju bez griže savjesti da vrše razne terorističke napade. Međutim, teroristi ne pripadaju psihički nestabilnim osobama, oni su samo ranjiva grupa, koja je potpala pod uticaj. „Organizovane terorističke grupe ne žele mentalno nestabilne i psihotične osobe. Na njih se ne može osloniti i od njih organizacija može imati više štete nego koristi.“¹⁵ Ali ovdje se javlja pitanje kako objasniti da normalne i mentalno zdrave osobe mogu biti spremne da ubijaju i sebe

¹⁵ Brkić Šmigoc, Jelena, Mujagić, Mirela, Šušnica, Srđan, Haračić-Nović, Indira, Zuković, Aner, 2019., *Rad sa pojedincima i porodicama koje su u riziku od radikalizacije ili su radikalizirane*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, str. 47.

i druge ljude, zarad nekog ideala. Objašnjenje počiva na ispunjenju tri preduslova koji moraju biti ispunjeni kumulativno:

1. „Cilj mora biti percipiran kao uzvišen i plemenit;
2. Terorizam je predstavljen kao jedini način da se ostvari taj uzvišeni cilj;
3. Lični interesi će biti zadovoljeni i važne psihološke potrebe će biti ispunjene ako se osoba priključi organizaciji.“¹⁶

Zadovoljavanje psiholoških potreba je podjednako važno koliko i zadovoljenje fizioloških. Nezadovoljene osnovne potrebe dovode do emocionalnih povreda koje prerastu u blokade u razvoju, koje je potrebno otkloniti. Kako bi se takve blokade otklonile, povrede moraju biti izliječene, a izliječene su kada je potisnuta emocionalna bol prepoznata od strane pojedinca i prebolovana. Ukoliko ne dođe do toga, pojedinac se vrti oko istih potreba u krug i ma koliko težio da ih zadovolji, to je nemoguće.

Strah je glavni pokretač koji pojedinca čini ranjivim i podložnim raznim vanjskim uticajima. A upravo strah nastaje kao proizvod neke nezadovoljene osnovne potrebe. Osjećaj straha se javlja kod ljudi uslijed nezadovoljenja potrebe za egzistencijalnom sigurnošću i nemogućnošću zarađivanja novca, zatim kod nemogućnosti pripadanja nekoj grupi ili zajednici i slično, zapostavljanju od strane drugih, nemogućnosti komunikacije sa bližnjima itd. Ovakvi strahovi su normalni u uslovima kada pojedinac nije zadovoljan bilo kojim segmentom svog života, te pod dejstvom tog straha postaje ranjiv, a što pripadnici određenih grupa iskorištavaju i to nudeći im posao, materijalnu pomoć, osjećaj pripadnosti grupi, ako pristanu da postanu radikalizovani, odnosno prihvate pravila grupe i postanu njihove pristalice. Na prvi pogled sve izgleda jednostavno, ranjiva osoba pristaje da se radikalizuje, grupa čije ideale prihvata joj zauzvrat daje sigurnost, utočište i rješenje svih njenih problema. Međutim, to sve ima sasvim drugačiju pozadinu i dovodi do ozbiljnog problema, gdje se često radikalizovani pojedinci okrenu nasilju, pri tom smatrajući opravdanim upotrebu nasilja. Osjećaj pripadanja grupi čini da se osjećamo sigurnije, bezbjednije te da izgradimo identitet koji se stvara pripadanjem grupi ili zajednici. Postoji tu još jedan razlog zbog kojeg ljudi žele zadovoljiti potrebu za pripadanjem. Ako se ima osjećaj da se nigdje ne pripada, to dalje znači da nikom nismo važni. Kod pojedinca se javlja osjećaj da nije voljen i prihvaćen u društvu ili porodici, da nikom nije

¹⁶ Brkić Šmigoc, Jelena, Mujagić, Mirela, Šušnica, Srđan, Haračić-Nović, Indira, Zuković, Aner, 2019., *Rad sa pojedincima i porodicama koje su u riziku od radikalizacije ili su radikalizirane*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, str. 48.

potreban, a želio bi da bude, što je sasvim prirodno i u osnovi svakog čovjeka. Zbog toga ljudi zapadaju u stanje hroničnog nezadovoljstva sobom i svojim životom. Ali trenutak kada se priključe nekoj novoj grupi u koju su pozvan i dobrodošli, osjećaću se bolje. Često se žene radikalizuju u potrazi za ljubavnim partnerom, ali i iz straha da ne izgube postojećeg partnera.

Kao posebno osjetljivo područje u ljudskoj psihi je potreba i želja svakog čovjeka da napravi nešto vrijedno u životu, da razvije osjećaj lične moći, vrijednosti i samopouzdanja, a što članovi regrutnih timova odlično znaju, pa imaju izgrađen poseban pristup novim članovima grupe, koji se temelji na posebnom poštovanju, hranjenju ega, kao i pružanju statusa heroja. „Radikalizacija obećava svojim pristalicama i sedativ za bol zbog povreda koje su im drugi nanijeli. Drugi su ih ponižavali i omalovažavali, izazivali im osjećaj inferiornosti ili bespomoćnosti, ali ako se radikalizuju imaju pravo i mogućnost da traže pravdu za ono što im je učinjeno.“¹⁷ Ljudska potreba da se dokaže svijetu je takođe jako važna potreba, koja, kada nije zadovoljena, stvara osjećaj neshvaćenosti i frustriranosti, što čovjeka čini ranjivim, a rješenje za ranjivost je ponovo radikalizacija.

Gubitak identiteta, svrhe i smisla življenja posebno čini ljude ranjivim, čak najranjivijim, jer nemaju pravac, motiv ni cilj, a tada čovjeka muče zastrašujuće misli o besmislu života koji vodi. U takvim situacijama, čovjek prirodno traži izlaz, nešto vrijedno divljenja, plemenito i veliko. Takav pojedinac predstavlja idealnu žrtvu u procesu radikalizacije.

Dok je jedan važan faktor u osnovi radikalizacije – nezadovoljan i frustriran um pojedinca, drugi je efikasnost strategije regrutovanja. Naime, za uspješnu radikalizaciju nije dovoljna samo propaganda, nego i efikasnost procesa regrutacije. Prvo je potrebno staviti fokus na nezadovoljene potrebe pojedinaca i njihovu želju za promjenama. Zatim se ukazuje na postojanje problema, a nakon toga se nudi adekvatno rješenje za postojeći problem, a to je pristup organizaciji. Zadatak lidera je da prepoznaju ranjivost, te privuku pažnju obećanjem promjena nabolje.

Jedna od tehnika regrutovanja je igra na kartu emocija. Lideri definišu problem i tvrde da su ljutnja i mržnja opravdane reakcije na problem. Zatim prezentuju vjeru u bolju budućnost, koja motiviše pojedinca. I na kraju se vrši poziv na pridruživanje, gdje je zadatak lidera da ubijedi pristalice da mogu stvoriti bolju budućnost međusobnim udruživanjem.

¹⁷ Brkić Šmigoc, Jelena, Mujagić, Mirela, Šušnica, Srđan, Haračić-Nović, Indira, Zuković, Aner, 2019., *Rad sa pojedincima i porodicama koje su u riziku od radikalizacije ili su radikalizirane*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, str. 49.

Takođe, jedna od tehnika je igra na kartu jedine ispravne religijske/političke doktrine. „Svim dogmatskim učenjima zajedničko je to što se uvijek predstavljaju kao jedina prava i istinita, i što od sljedbenika zahtijeva da ne teže ka preispitivanju ili razumijevanju, nego slijepoj vjeri u doktrinu.“¹⁸ Uvjeriti radikalizovanog čovjeka u ispravnost doktrine koju usvaja važno je iz razloga što bi se on u suprotnom osjećao kao loš čovjek koji ubija nedužne ljude, ili kao labilna ličnost koja je dušu prodala, zbog zadovoljenja nekih od svojih potreba, kao što je na primjer potreba za pripadanjem određenoj grupi. Zbog toga ne smije da se javi sumnja u ispravnost onog u šta vjeruje.

Kao plodonosna tehnika javlja se i tehnika igre na slavu. To je već pomenuta priča o superheroju. A slavan se ne može postati bez velike publike koja te prati i veliča. Priča o slavi i veličini oduvijek je bila privlačna ljudima, jer ko ne bi želio biti slavan? „Ne samo savremenici nego i njihovi preci i generacije koje dolaze bit će ponosni na njih. Oni će svojim herojskim djelima zamijeniti svoje malo i prolazno ja imaginarnim vječnim ja.“¹⁹

Kada je riječ o religijskim ekstremističkim organizacijama, kao posebno efikasna tehnika regrutovanja u ove organizacije je takođe igra na kartu grijeha. Obećanje da će nakon smrti otići u raj važan je dio ove strategije, ali samo ukoliko postanu odan član organizacije, te ispoštuju sve što se od njih zahtijeva.

I na kraju, igra na kartu mržnje prema neprijatelju je podjednako važna tehnika, kao i prethodne. Bazira se na određivanju konkretnog neprijatelja, koji mora biti stvaran, a ne imaginaran. Najbolji neprijatelj je stranac, koji mora biti moćan i opasan. Ovakva mržnja prema nepoznatom neprijatelju najbolje spaja ljude u jednu grupu koja kao takva uspješno djeluje prema neprijatelju. „Ako posmatramo dinamiku zbivanja u ekstremističkoj grupi i pratimo relacije među članovima, vidjećemo da ih mržnja prema „nevjericima“ povezuje mnogo bolje i mnogo više nego sama vjerska doktrina zbog koje su se, navodno, priključili grupi.“²⁰ Iz

¹⁸ Brkić Šmigoc, Jelena, Mujagić, Mirela, Šušnica, Srđan, Haračić-Nović, Indira, Zuković, Aner, 2019., *Rad sa pojedincima i porodicama koje su u riziku od radikalizacije ili su radikalizirane*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, str. 56.

¹⁹ Brkić Šmigoc, Jelena, Mujagić, Mirela, Šušnica, Srđan, Haračić-Nović, Indira, Zuković, Aner, 2019., *Rad sa pojedincima i porodicama koje su u riziku od radikalizacije ili su radikalizirane*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, str. 57.

²⁰ Brkić Šmigoc, Jelena, Mujagić, Mirela, Šušnica, Srđan, Haračić-Nović, Indira, Zuković, Aner, 2019., *Rad sa pojedincima i porodicama koje su u riziku od radikalizacije ili su radikalizirane*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, str. 58.

navedene konstatacije se da zaključiti da je mržnja izuzetno snažan pokretač, te da je doktrina poslužila samo kao mamac kako bi se privukli članovi i uspješno realizovala njihova regrutacija, a da je krajnji cilj nešto mnogo veće i snažnije. Kada je riječ o neprijatelju, potrebno je regrutovane uvjeriti da je on niže vrijedno biće ili grešnik, koji zaslužuje smrtnu kaznu, kako se kod regrutovanih ljudi ne bi javila sumnja, griža savjesti ili strah od posljedica i Božije kazne.

3.4. Radikalizacija u nasilni ekstremizam na primjeru Bosne i Hercegovine (odlazak radikalizovanih ljudi iz Bosne i Hercegovine u Siriju i Irak)

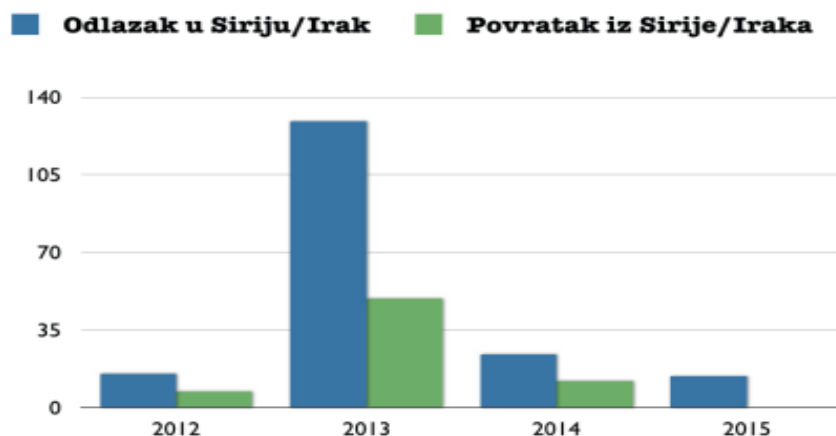
Kako bi na primjeru objasnili proces radikalizacije u nasilni ekstremizam, poslužićemo se stanjem u Bosni i Hercegovini, po pitanju odlaska državljana BiH na ratišta u Siriji i Iraku.

Na osnovu jednog provedenog istraživanja od strane autora Vlade Azinovića i Muhameda Jusića, u periodu od 2012. do 2015. godine, došlo se do brojnih podataka vezano za regrutovanje pojedinaca u Siriju i Irak, te do značajnih informacija kako ovaj proces izgleda u praksi.

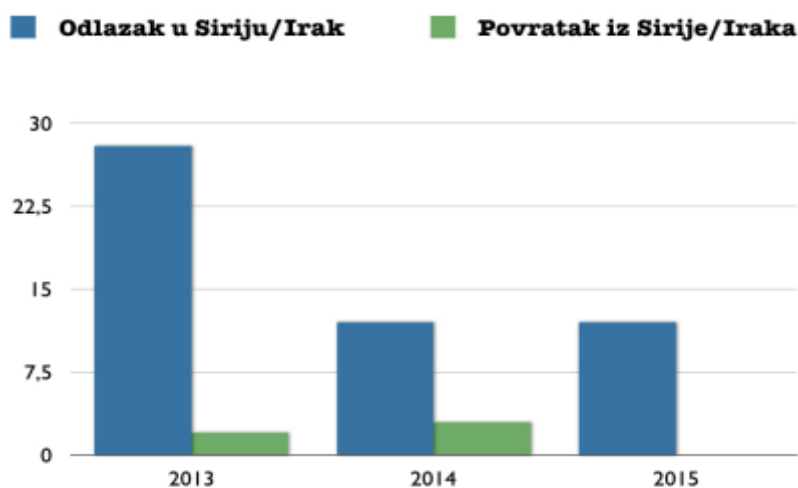
„Uvidom u prijavljena prebivališta može se utvrditi kako najveći broj državljana Bosne i Hercegovine za koje se pretpostavlja da su boravili u Siriji i Iraku, ili da se još uvijek tamo nalaze, dolazi iz Federacije BiH – njih 95%. Oko 4% ih je porijeklom iz Republike Srpske, te 1% iz Brčko Distrikta.“²¹ Skoro četvrtina osoba iz Bosne i Hercegovine koje su boravile u Siriji i Iraku smrtno stradala. Među njima ima najviše muškaraca, zatim žena, a ima i djece. Njihova putovanja počinju 2012. godine, a 2013. bilježi najviše odlazaka. U početku su odlazili samo muškarci. Kasnije su krenule i žene, da bi odlazile čitave porodice, uključujući i djecu. Uz pomoć grafikona ćemo prikazati stanje odlazaka muškaraca i žena u periodu od 2012. – 2015. godine.

Grafikon broj 1. označava putovanja muškaraca, a grafikon broj 2. putovanja žena u istom periodu.

²¹ Vlado Azinović i Muhamed Jusić, *Novi zov rata u Siriji i Bosanskohercegovački kontigent stranih boraca*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, 2016., str. 33.

Grafikon broj 1.: Putovanja muškaraca (2012-2015)

Grafikon broj 2.: Putovanja žena (2012-2015)

Iz navedenih grafikona jasno se vidi da je 2012. godine počeo odlazak muškaraca u Siriju i Irak, dok je tokom 2013. godine odlazak muškaraca i žena u Siriju i Irak bio najintenzivniji. U narednom periodu, 2014. i 2015. godina bilježe veliki pad, odnosno smanjen broj odlazaka, i to kod muškaraca jako mali broj, dok je odlazak žena nešto smanjen u datom periodu u odnosu na 2013. godinu. Ovakvi pokazatelji ukazuju na koji način je proces radikalizacije tekao na teritoriji Bosne i Hercegovine, u datom periodu.

Jedna od jako bitnih informacija, koju nam je dalo sprovedeno istraživanje je i kriminogena prošlost državljana BiH koji su putovali u Siriju i Irak. Uvidom u kaznene evidencije došlo se do podatka da je najmanje jedna četvrtina bila ranije osuđivana ili je imala policijske dosjee. Ovaj pokazatelj nam govori o tome kako su pojedinci skloni vršenju kriminaliteta najčešće

skloni da budu radikalizirani. To je jedan od faktora o kojem je bilo riječi u ovom radu, u poglavlju posvećenom pojmu radikalizacije. Kriminogena prošlost je česta pojava među državljanima BiH koji su otišli u Siriju i Irak. Takođe, istraživanje je pokazalo da veliki broj regrutovanih državljana BiH spada u marginalizovane grupe. Takvi pojedinci su uglavnom neobrazovani ili jako malo obrazovani, ne posjeduju radne vještine i navike i često nemaju stalno zaposlenje, žive u jako lošim finansijskim uslovima, te često žive u izolovanim i udaljenim mjestima. U Siriji su dobijali riješeno stambeno pitanje, što ih je dodatno motivisalo da krenu tim putem. Da bi otputovali uglavnom su dobijali tipska pisma preporuke koja im je izdavao neki od vođa selefijске komune. Prilikom dolaska u Siriju oduzimaju im se lični dokumenti i mobilni telefoni.

Nakon toga ih šalju na vjersku i vojnu obuku na kraju koje dobijaju naoružanje, kako bi se regrutovali na ratištima. Uloga žena koje odlaze u Siriju i Irak ostaje nepromijenjena u odnosu na ulogu koju su imale u Bosni i Hercegovini, a to je da brinu o muževima i djeci i uglavnom nisu vojno angažovane.

Kada je riječ o motivu odlaska, motiva je uvijek više. U početku su bili humanitarne prirode, pojedinci su odlazili na ratišta podstaknuti saosjećanjem prema žrtvama brutalne agresije diktatorskog režima. Vremenom su se motivi mijenjali i širili kako bi se pretvorili u uglavnom religijske prirode, gdje se javlja dužnost muslimana pružiti pomoć braći u vjeri. U tom kontekstu, sirijski sukob se počeo shvatati kao džihad. Iako se termin džihad i dalje koristi, ali više kao referenca na sredstvo za očuvanje i proširenje kalifata, ISIL je hidžru (preseljenje) proglasio primarnom zadaćom muslimana izvan teritorije koju kontroliše. Od tada, istupima i porukama svojih čelnika, aktivnostima na društvenim mrežama, i posebno pisanjem časopisa Dabiq, ISIL poziva sljedbenike da učine hidžru i dosele se u kalifat, po uzoru na poslanika islama Muhammeda, koji je 622. godine preselio iz Meke u grad Jatrib, i kasnije ga preimenovao u Medinu.“²² Pored opštih motiva, sasvim sigurno je da u svakom pojedinačnom slučaju postoje i lični podsticaji koji su pojedinca doveli do odluke na odlazak u Siriju i Irak.

Istraživanje fenomena odlazaka građana BiH na ratišta u Siriju ukazuje na postojanje određenih aktivnosti, čiji je cilj podstaći pojedince i čitave porodice na iseljenje. Akcenat takvih aktivnosti stavlja se na prelazak u islamski kalifat u nastanku, odnosno teleološkom imperativu, Božijem nalogu i pozivu na koji su dužni odazvati se. Proces radikalizacija najčešće započinje kontaktom sa osobom koja predstavlja autoritet, a uglavnom se realizuje kroz neku misionarsku

²² Vlado Azinović i Muhamed Jusić, *Novi zov rata u Siriji i Bosanskohercegovački kontigent stranih boraca*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, 2016., str. 53.

aktivnost, otuda i polazi drugačije ponašanje, oblačenje, nošenje duge brade, izolovanost kod pojedinca i slična obilježja. Nakon toga se proces produbljuje kroz društvene veze u grupnoj interakciji, u kojoj se zbližavaju međusobno ideološki srodnici. U nekim slučajevima proces se nadograđuje na društvenim mrežama. „Ovako opisan proces nije specifičan samo za aktivnosti koje na kraju dovode do odlazaka u Siriju i Irak, niti mu je to isključivi cilj. Željeni ishod pretpostavlja promjenu individualnog i kolektivnog identiteta, a rezultirajuće iseljenje jedna je od očekivanih posljedica.“²³

Posljedice uključivanja u jednu takvu grupu su zastrašujuće. U početku se pojedinac uključuje u grupu, ali ne mora nužno prihvatiti ideale i stavove koje grupa zastupa. Ali vremenom, u ciklus se uključuju osobe koje pojedinac doživljava kao autoritet, ili sa kojima je blizak (član porodice, blizak prijatelj i slično), s ciljem vršenja uticaja na svijest i izbor pojedinca, kako bi kod njega došlo do usvajanja standarda ponašanja i pravila grupe. Često mladi ljudi koji se bore sa ovisničkim krizama (narkomanija, alkoholizam), pristupaju ovakvim zajednicama s namjerom odvikavanja od konzumiranja određenih opijata i izlječenja. Ova činjenica i ne čudi, s obzirom da je riječ o posebno ranjivoj kategoriji ljudi, koji su kao takvi podložni uključenju u određenu grupu, imajući u vidu način života koji vode, te stavove okruženja o ovisnicima.

Pripadnost ovakvoj grupi znači slijepu odanost autoritetu i ideologiji koju zastupa. Pored toga, od osobe koja ulazi u grupu se zahtijeva da se odvoji od grupe kojoj je prije toga pripadala, prvenstveno od porodice, stoga takve osobe postaju izolovane i ponašaju se čudno i udaljavaju od svojih bližnjih, tačnije to njima biva nametnuto postepeno, a da većina toga u potpunosti nije ni svjesna. Ne udaljavaju se pojedinci samo emotivno, nego se i fizički distanciraju. Međutim sa druge strane, pojedinci koji žive u lošim porodičnim uslovima, koji bivaju odbačeni od roditelja, staratelja i drugih članova porodice, često se osjećaju odbačeno i zapostavljeno, te spas pokušavaju pronaći u ovakvim grupama, nesvjesni opasnosti u kojoj će se naći. To je tipičan primjer potrage pojedinca za identitetom i sigurnošću, kao i prihvatanjem i podrškom, koje do tada nisu imali u porodici. Koncept ovih grupa je takav da im uliva sigurnost i osjećaj pripadnosti grupi, stoga je i privlačan, a naročito mladim i neiskusnim pojedincima, posebno adolescentima. Uloga porodice međutim može biti i korisna, gdje roditelji mogu uočiti blagovremeno promjene u ponašanju djeteta, te uticati na vrijeme, uz saradnju policije i na taj

²³ Vlado Azinović i Muhamed Jusić, *Novi zov rata u Siriji i Bosanskohercegovački kontigent stranih boraca*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, 2016., str. 55.

način spriječiti da dijete bude radikalizovano i odluči da ode u Siriju ili Irak. Uloga majke se tu naročito ističe i smatra se presudnom u odvrćanju od radikalizacije, jer onemogućava fizičku i emotivnu vezu sa grupom s kojom bi svaka osoba trebala biti najdublje povezana. Kod muslimana postoji vjerovanje da odlazak u rat bez majčinog odobrenja dovodi u pitanje ispravnost džihada. „ISIL je prepoznao ovaj korektivni potencijal porodice i posebno ulogu majke kao ozbiljnu smetnju procesu radikalizacije i vrbovanja za odlaske u Siriju i Irak, pa je izdao fetvu kojom se poništava obaveza traženja majčinog blagoslova za odlazak u rat.“²⁴

Proces radikalizacije donosi brojne promjene, a prve uočljive se odnose na promjene u ponašanju, promjene osnovnih životnih navika, drugačiji način odijevanja, novi režim ishrane, prestanak korištenja televizije i slušanja muzike. Osim toga, promjene se uočavaju u sve češćem i izraženijem distanciranju od bliskih ljudi, ne samo članova porodice, nego i drugih bliskih ljudi, prijatelja, komšija i ljudi iz okruženja.

Kako ciklus radikalizacije sve više odmiče, tako dolazi do značajnijih promjena kod pojedinca, te vremenom postaje sklon agresivnom ponašanju i sukobima u sklopu porodice ili bliskih prijatelja. Sukobi su češći u krugu porodice, kako verbalni tako nerijetko i fizički, jer često radikalizovan pojedinac nastoji da nametne članovima porodice promjene koje je i sam prihvatio u procesu radikalizacije. Takvi narušeni odnosi u porodici dodatno doprinose udaljavanju pojedinca od članova porodice. Kada se udalje od bliskih ljudi, radikalizovani pojedinci na kraju napuštaju porodični dom najčešće bez pozdrava i odlaze na ratišta.

Iako najčešće radikalizovani pojedinci samostalno pristupe procesu radikalizacije, u praksi se dešavaju i slučajevi vrbovanja, a što se najlakše postiže prevarom putem interneta, društvenih mreža i određenih sajtova. Prezare putem interneta su česte, a naročito kada za cilj imaju vrbovanje u radikalizaciju. Često se u ulozu vrbovanih nađu žene, koje na kraju završe u Siriji prevarom i protiv svoje volje.

Osobe koje prihvate selefijsku dogmu, često se nastanjuju u izolovana i zabačena ruralna područja, gdje vode miran i uglavnom usamljenički život. Takvo stanje u našoj državi se zadržalo, sve do početka ratnih sukoba u Siriji, kada je veliki broj stanovnika ovakvih naselja krenuo na put u Siriju. Nerijetko su prodavali ili poklanjali svoja imanja i kuće u kojima su do odlaska živjeli na teritoriji Bosne i Hercegovine, na osnovu čega se može zaključiti da je njihova namjera trajno iseljenje iz Bosne i Hercegovine, bez namjere da se vraćaju. Ova činjenica

²⁴ Vlado Azinović i Muhamed Jusić, *Novi zov rata u Siriji i Bosanskohercegovački kontigent stranih boraca*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, 2016., str. 57.

mного govori o ozbiljnosti prihvatanja drugačijih stavova, te zalaganja pojedinaca da svoj život potpuno prepuste svojim „vođama“.

Kada je riječ o liderima selefijskih zajednica u Bosni i Hercegovini, kod njih se posebno uočava dvojna moralnost, jer svojim pristalicama propovijedaju jedno, a žive na sasvim drugačiji način i to tako što poučavaju sljedbenike vođenju skromnog života, dok oni istovremeno žive uglavnom luksuzno i u izobilju.

3.5. Radikalizacija u nasilni ekstremizam iz ugla teroriste

Radikalizacija kao i nasilni ekstremizam i terorizam se mogu sagladati iz različitih uglova, te se na taj način može razumjeti njihova suština. Međutim, ponovo se javljaju brojna pitanja. Zašto se terorizam dešava, šta zapravo dovodi do toga? Kako čovjek koji voli život može da pristane da ubije sebe i na hiljade nedužnih ljudi, te načini materijalne štete enormnih razmjera? Šta može biti toliko snažan pokretač da navede čovjeka da vjeruje da se nasilnim putem mogu riješiti brojni problemi prisutni u savremenom društvu? Teorijski, odgovore na navedena i brojna druga pitanja može se reći da imamo, ali ove pojave i dalje ostaju nedorečene. Kako bi se što bolje razumio terorizam, potrebno ga je sagledat i iz ugla terorista. To ne znači da treba da formiramo drugačije mišljenje u vezi sa ovim problemom, nego da pokušamo razmjeti zašto se teroristi ponašaju na taj način.

Sa tačke gledišta teroriste, terorizam je racionalna strategija za rješavanje problema. Oni sebe smatraju razumnim i moralnim i vole život kao i bilo ko drugi. „Nisu samoubilački nastrojeni i ne vide svoje živote kao protraćene kada sami sebe raznesu, već je to potez koji je dio njihove vojno-političke strategije. Ostatak svijeta je nemoralan, a njihova reforma je neophodna a ne teroristička grupa.“²⁵ Takođe, sa njihove tačke gledišta, cilj opravdava sredstva. Shodno tome, idealno društvo koje je cilj islamskih džihadista opravdava bilo šta. „Sa tačke gledišta terorista, organizacije kao što su Hamas, ETA, Tamilski tigrovi, IRA i Al Kaida su pravi predstavnici interesa potlačenih ljudi, posebno u društvima trećeg svijeta.“²⁶ Aktivnosti pomenutih grupa su humanitarne prirode, ali takođe uključuju i napad na neprijatelja.

²⁵ Moghaddam, Fathali, *From the terrorists point of view: Why they come to destroy*, Praeger security international, Westport, Connecticut London, 2006., str. 2.

²⁶ Moghaddam, Fathali, *From the terrorists point of view: Why they come to destroy*, Praeger security international, Westport, Connecticut London, 2006., str. 4.

Stereotip o teroristima široko rasprostranjen je da su iracionalni, te da njihove strategije nisu logički osmišljene. Međutim, „sa tačke gledišta terorista, Al Kaida sprovodi racionalno strateški plan za postizanje svojih javno navedenih ciljeva.“²⁷ Ciljevi su sadržani u datim izjavama Bin Ladena i drugih vođa Al Kaide. U kratkim crtama ciljevi se odnose na protjerivanje američkih snaga iz muslimanskih područja sa Bliskog Istoka, zatim zaustaviti nekvalifikovanu američku vojsku i političku podršku Izraelu, okončati američku podršku korumpiranom režimu u Saudijskoj Arabiji i drugim diktaturama Bliskog Istoka i Sjeverne Afrike. Više nego očigledno je da se Al Kaida ne može boriti sa američkom vojskom, zbog čega je razvila racionalniju strategiju, posmatrano iz ugla terorista, a to je pokušaj uticaja na donošenje odluka u SAD preko biračkog tijela. U skladu sa ovakvim stavom Al Kaide stanovništvo SAD-a se smatra legitimnom vojnom metom u ratu između Al Kaide i SAD-a. Teroristi vide legalnim da se služe nasiljem, zbog postizanja političkih ciljeva. Treba imati u vidu da se nova vrsta međunarodnih terorističkih grupa, kakva je Al Kaida mnogo razliku je od IRA-e, ETA-e i drugih takvih „teritorijalno ograničenih“ grupa, koje su ograničavale svoje aktivnosti unutar određenih nacionalnih granice (na primjer IRA unutar Velike Britanije i ETA u Španiji). Kako je vrijeme prolazilo, broj terorističkih grupa ali i njihovo polje djelovanja se širilo. Teroristi dvadeset prvog vijeka su globalni i djeluju u svim dijelovima svijeta. Ova činjenica mnogo govori o zbiljnosti problema terorizma na globalnom nivou. Pojava terorizma je negativna strana procesa globalizacije. Terorizam predstavlja veliki problem u svim razvijenim zemljama širom svijeta. Zbog svjetske integracije, ljudi sve češće putuju. Veliki broj ljudi odlazi u inostranstvo zbog sticanja obrazovanja i stručnog usavršavanja, a nakon toga često i ostaje u potrazi za zaposlenjem, te privremeno i povremeno zbog posjeta članovima porodice, kao i iz medicinskih razloga, obavljajući liječenja u inostranstvu. Iako su navedeni, najčešći razlozi za odlazak u inostranstvo, često se dešava da ljudi dolaze i odlaze sa skrivenim namjerama. Mnogi teroristi su tako došli u inostranstvo sa radničkom vizom sa skrivenim ciljem da izvrše teroristički napad. To je problem koji je masovna pojava u zadnje vrijeme i izaziva strah kod ljudi koji gube povjerenje u svoje okruženje. Nažalost, teroristi lako pridobijaju mlade ljude, uvjeravajući ih da vjeruju da rade ispravne stvari. Zbog toga u društvu postoje strah, nepovjerenje i napetost. Terorizam je u današnje vrijeme jako rasprostranjena pojava i predstavlja veliki problem u brojnim dijelovima svijeta. Iako se radi na suzbijanju ove opasne pojave, sama organizacija i način funkcionisanja terorističkih grupa je dosta složeno, pa je ovom problemu teško stati u kraj, a definitivno je nastao kao posljedica čestog kretanja stanovništva, što za podlogu ima globalizaciju.

²⁷ *Ibidem.*

4. RADIKALIZACIJA U NASILNI EKSTREMIZAM

4.1. Pojam radikalizacije u nasilni ekstremizam

Kao što je već naprijed izneseno, radikalizacija se odnosi na proces prihvatanja ekstremističkih ideologija i vjerovanja. Međutim, bitno je istaći da osobe ili grupe mogu imati radikalne ili ekstremne stavove, a da ne budu nasilni, niti da predstavljaju prijetnju bezbjednosti. Dakle, ne vode sve radikalizirane grupe u nasilje. Ipak, veće su šanse da se radikalizovane osobe angažuju u nasilje. Najčešće se radikalizuju grupe, ali javlja se takođe i fenomen gdje se radikalizuje pojedinac.

Korijeni terorizma najčešće se nalaze u političkom nezadovoljstvu. „Terorizam postoji otkad postoje i konflikti u društvu, a budući da postoji usaglašenost na međunarodnom planu da se radi o političkom fenomenu, možemo reći da terorizam postoji otkad postoji i politika.“²⁸ Dokazi koji potkrepljuju prethodne navode leže u činjenici da su rimsko i antičko doba karakterisali državna represija i političko nasilje. Jedina razlika koja se u današnje vrijeme može uočiti tiče se drugačijeg oblika u kojem se terorističke organizacije javljaju u odnosu na davna vremena. Naime, danas se, pored grupa, javlja sve veći broj inspirisanih pojedinaca. Najvažniji razlozi zbog kojih se i pojedinci i grupe odlučuju na terorizam predstavljaju uzroke terorizma.

„Budući da nema jedne opšteprihvataene definicije terorizma, a i da su svjetske sile definisale terorizam po svojim nahođenjima i trenutnim interesima, po pitanju uzroka, ostajemo pri stavu da, koliko ima definicija terorizma, toliko ima i različitih klasifikacija uzroka terorizma od kojih su najčešći objektivni, subjektivni, unutrašnji i spoljašnji.“²⁹ Subjektivni se odnose na ličnost teroriste. Iako ne postoji određen jedinstven profil teroriste, ipak njegovu ličnost karakterišu određene osobine, koje u kombinaciji sa drugim faktorima, socijalnim i ekonomskim problemima, siromaštvom i otuđenošću daju određene odgovore na pojavu terorizma. Objektivni faktori koji pokreću pomenute subjektivne odnosno radikalne stavove odnose se na produžene neriješene konflikte, nedostatak vladavine prava, kršenje ljudskih prava, razne oblike diskriminacije, a u prvom redu nacionalne i vjerske prirode, kao i

²⁸ Ćeranić, Predrag, Sikimić, Milica, *Radikalizacija i nasilni ekstremizam koji vode ka terorizmu*, pregledni naučni rad, UDK 323.28: 321.64: 32.019.51, Fakultet bezbjednosnih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci, str. 33.

²⁹ Ćeranić, Predrag, Sikimić, Milica, *Radikalizacija i nasilni ekstremizam koji vode ka terorizmu*, pregledni naučni rad, UDK 323.28: 321.64: 32.019.51, Fakultet bezbjednosnih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci, str. 34.

marginalizaciju. „Adolescenti i mladi u ranim dvadesetima smatraju se najranjivijom kategorijom za mobilisanje i polazak putevima radikalizacije i nasilnog ekstremizma, ali to nužno ne znači da će svi oni prihvatiti terorizam kao legitimno sredstvo i završiti na trasama terorističkih akata.“³⁰

Kada se govori o radikalizaciji, ono što je radikalno ne znači da je regresivno, već naprotiv, pa se na osnovu toga može zaključiti da radikalizam može imati i pozitivno značenje. Jedan od primjera pozitivnog dejstva radikalizacije je davanje biračkog prava ženama. Naravno pozitivna dejstva radikalizacije su u manjini, posmatrano u odnosu na negativne posljedice koje radikalizacija ostavlja po društvo. Radikalizacija predstavlja složen proces promjena koji se u konačnici završava lično i političkom transformacijom u potpuno novo stanje. S obzirom na složenost, potreban je duži period da se ovaj proces završi.

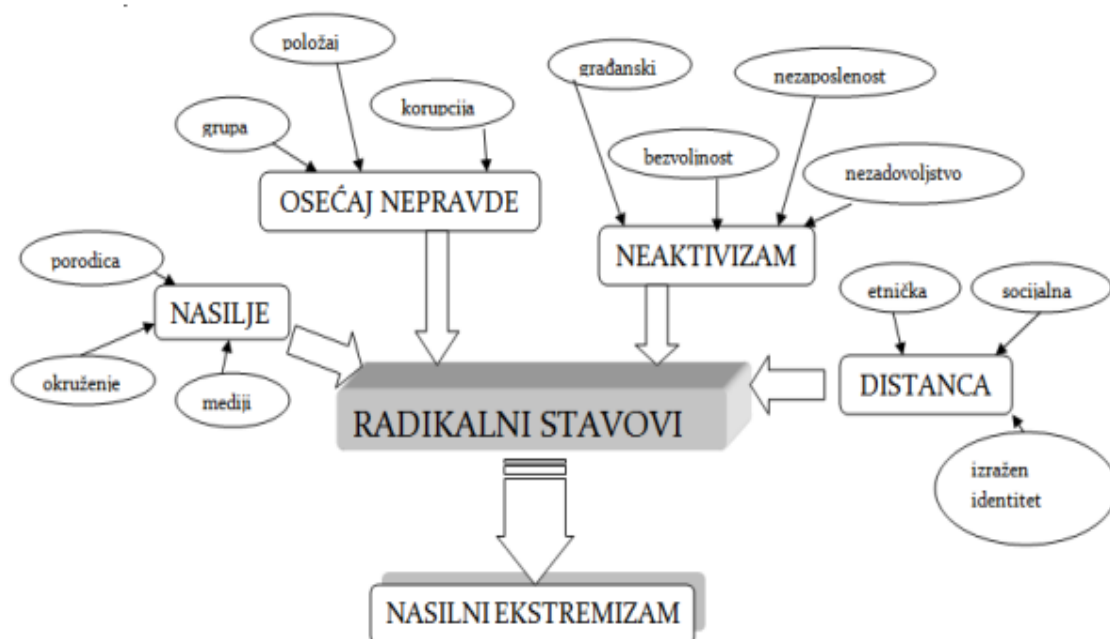
U ovom dijelu rada akcenat ćemo staviti na radikalizaciju koja vodi u nasilni ekstremizam. Radikalizacija u nasilni ekstremizam je veoma pogubna za društvo. Odrediti uzrok nastanka radikalizacije i nasilnog ekstremizma je jako važno kako bi se moglo raditi na prevenciji ovih štetnih pojava u društvu. Ljudi postaju teroristi iz različitih razloga i na razne načine. Radikalizacija može biti podstaknuta socijalno-psihološkim ili društveno-političkim okolnostima koje imaju uticaj na pojedinca, direktnim ili indirektnim putem.

„U istraživanju koje je pod pokroviteljstvom UNDP-a sproveo Centar za slobodne izbore i demokratiju (CESID) utvrđeno je da ispoljavanju ekstremizma prethodi formiranje radikalnih stavova koji nastaju u sadejstvu sa brojnim faktorima na individualnom planu.“³¹

Grafički prikaz faktora i radikalnih stavova, na individualnom planu, prikazan je na sljedeći način, na slici broj 5., pod nazivom formiranje radikalnih stavova. Na slici se uočavaju svi faktori koji u kombinaciji sa radikalnim stavovima dovode do nasilnog ekstremizma. Glavni faktori su: nasilje, osjećaj nepravde, neaktivizam i distanca. Takođe, prikazano je da navedeni faktori vode prvo ka radikalnim stavovima, koji u krajnjoj liniji vode u nasilni ekstremizam.

³⁰ Čeranić, Predrag, Sikimić, Milica, *Radikalizacija i nasilni ekstremizam koji vode ka terorizmu*, pregledni naučni rad, UDK 323.28: 321.64: 32.019.51, Fakultet bezbjednosnih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci, str. 35.

³¹ Istraživanje o pokretačima radikalizma i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji, CESID, 2016. str. 7.

Slika broj 5.: Formiranje radikalnih stavova. Izvor: Istraživanje o pokretačima radikalizma i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji, CESID, 2016. str. 7.

Kako bi se što bolje razjasnio fenomen nasilnog ekstremizma, potrebno je prvo definisati pojam nasilja.

Nasilje je oduvijek prisutan fenomen u raznim fazama razvoja ljudskog društva. Otkako postoji ljudska vrsta, nasilje je sveprisutna konstanta društvenih odnosa. Razlika je jedino u pogledu vrsta i oblika nasilja, koji su se javljali kroz različite periode razvoja društva. Ali nas interesuje suština nasilja, kao fenomena, odnosno pokretači koji dovode do ove pojave.

Prilikom definisanja nasilja, bitno je istaći da se nasilje u bilo kojem svom obliku odnosi na upotrebu prinudnih sredstava prema nekom protiv i to njegove volje ili primjenom fizičke sile prema materijalnim dobrima. Vidimo da se kao objekat nasilja javljaju i ljudi ali i materijalne stvari. Navedena definicija predstavlja uopšteno poimanje ovog fenomena, posmatrano u globalu.

Međutim, kao i svaki drugi fenomen i nasilje se može posmatrati na različite načine i čine ga različite vrste nasilničkog ponašanja i to od strane pojedinca ili pak grupe.

Ako je riječ o konkretnim oblicima ovog fenomena, tada se može govoriti o fizičkom nasilju, psihološkom nasilju, seksualnom nasilju i slično.

„Prema podjeli Svjetske zdravstvene organizacije, nasilje možemo razvrstati u tri kategorije: autodestruktivno (suicid i samopovređivanje), interpersonalno i kolektivno.“³²

Autodestruktivno nasilje, kao što i sam naziv govori, odnosi se na sklonost osobe da sama sebi nanosi bol, samu sebe uništava, samopovređuje i da bude sklona izvršenju samoubistva. Dakle, riječ je o obliku nasilja gdje se kao akter javlja pojedinca a nasilje je je usmjereno prema njemu samom, odnosno počinitelac nasilja i žrtva su ista osoba.

Interpersonalno ili međuljudsko nasilje se odnosi na konflikt dva lica ili čak grupe lica prema pojedincu, a njegovi osnovni oblici su nasilje u porodici i nasilje u zajednici. U današnje vrijeme je prisutan veoma veliki broj žrtava porodičnog nasilja, ali i nasilja u zajednici, a naročito vršnjačkog nasilja. Pored toga, u praksi su često slučajevi nasilja na radnom mjestu i ostalim institucijama.

Kolektivno nasilje, kao što se može naslutiti već iz samog naziva, je konflikt među većim grupama ljudi, koje djeluju organizovano, a gdje se ubrajaju terorističke organizacije, organizovane političke grupe i slično. Ovaj oblik nasilja je naročito opasan, jer dovodi do velikih problema na globalnom nivou, jer, kao što je već istaknuto današnji teroristi su teroristi koji djeluju na globalnom nivou, ne vezujući se za određeno područje.

Pored određivanja pojma nasilja, potrebno je izdefinisati i druge pojmove, koji predstavljaju faktore koji u kombinaciji sa radikalnim stavovima vode ka nasilnom ekstremizmu. To su: osjećaj nepravde, neaktivizam i distanca.

Osjećaj nepravde koja je učinjena prema pojedincu može se javiti iz više razloga. Siromaštvo i velika stopa nezaposlenosti su jedni od ključnih razloga da čovjek osjeti nepravdu. Naime, veliki broj mladih je uglavnom visokoobrazovan, ali bez obzira na to nema riješeno pitanje zaposlenja, što utiče na njih tako što se javlja osjećaj nepravde. Pojedinci mogu osjećati nezadovoljstvo i nepravdu zbog svog položaja u društvenoj zajednici kojoj pripadaju, zbog uskraćivanja brojnih prava, nemogućnosti školovanja ili zaposlenja, zatim uslijed brojnih negativnih pojava koje karakterišu društvo, a jedna od takvih je svakako korupcija. Veliki broj osoba koje su nezaposlene imaju osjećaj otuđenosti, beznađa, neprilagođeni su i imaju jak osjećaj društvene nepravde i izdaje od strane države. Ovaj faktor spada u socijalne faktore.

³² World report violence and health Geneva: World Health Organization, 2002., p. 2.

Neaktivizam se vezuje za problem nezaposlenosti, a samim tim javljaju se osjećaj nezadovoljstva i bezvoljnosti. Ako sumiramo na koji način problem nezaposlenosti utiče na pojedinca, jasno se uočava da takve osobe postaju pasivne i nezadovoljne, što ih čini ranjivim, odnosno kategoriju pojedinaca koji nezadovoljni svojim statusom u društvu, lako potpadaju pod uticaj radikalnih stavova i često bivaju radikalizovani.

Etnička i socijalna distanca odnose se na osjećaj udaljenosti ili distance između društvenih grupa. Javlja se u različitim socijalnim uslovima i situacijama. Etnička distanca se odnosi na osjećanja bliskosti ili udaljenosti između društvenih grupa, a osjećanja variraju od bliskosti, preko ravnodušnosti pa do neprijateljstva. Socijalna distanca odnosi se na udaljenost među ljudima bez obzira na etničku, vjersku ili bilo koju pripadnost određenoj grupi. U oba slučaja, riječ je o udaljavanju, distanciranju, koje kada ode u krajnost dovodi do lakšeg prihvatanja radikalnih stavova, a što dalje vodi u nasilni ekstremizam.

Svi naprijed navedeni faktori kada se sumiraju, predstavljaju sklop okolnosti koji pogoduje za razvoj ranjivosti kod pojedinca, što ga čini podobnim da bude radikaliziran.

4.2. Uloga medija u procesu radikalizacije u nasilni ekstremizam

Uticaj medija na oblikovanje životnog stila savremenog čovjeka, njegovih stavova i identiteta, kao i formiranje i prenošenje vrijednosti je naročito snažan, a pogotovo u današnje vrijeme, kada je dostupnost medijskih sadržaja skoro neograničena i to kroz brojne društvene mreže i nove platforme. Nažalost, brojni su medijski sadržaji u kojima se kao poželjno i opravdano ponašanje prikazuju nasilno ponašanje, materijalizam i slično, što je veoma pogubno po društvo, a naročito za mlade ljude, koji koriste medije za identifikaciju i izgradnju sopstvenog identiteta, te za učenje kako se suočavati sa raznim životnim prilikama. Zbog ovakve situacije, sposobnost kritičkog vrednovanja poruka koju šalju mediji jedna je od vrlo važnih vještina za formiranje stavova kod mladih ljudi. „Gledanje nasilja dovodi do fizioloških reakcija kao što su ubrzani puls i disanje, a takva pobuđenost privremeno povećava mogućnost agresivnih misli, osjećaja i scenarija ponašanja, a time raste vjerovatnoća da osoba agresivno reaguje.“³³ To ne znači nužno da će u svakom slučaju gledanje nasilnih sadržaja izvršiti toliko

³³ Ćeranić, Predrag, Sikimić, Milica, *Radikalizacija i nasilni ekstremizam koji vode ka terorizmu*, pregledni naučni rad, UDK 323.28: 321.64: 32.019.51, Fakultet bezbjednosnih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci, str. 39.

jak uticaj da se osoba pretvori u nasilnu osobu, ali u kombinaciji sa drugim faktorima, do toga može doći. Svaki oblik nedozvoljenog, kriminalnog ponašanja uzrokovano je spojem više faktora, koji se odnose na lične karakterne crte pojedinca i vanjske uticaje. Kada govorimo o vanjskim faktorima, prvenstveno se misli na socijalne, s tim što njihov uticaj nije isti kod svih delikata.

Na nasilje se najčešće reaguje upravo nasiljem, pa se u medijskom prikazivanju nasilja može pronaći jedan od uzroka radikalizacije. Međutim, razloga za radikalizaciju je mnogo više, ali radikalizacija nije samo prost zbir različitih faktora, nego različiti faktori igraju ulogu u svakoj od faza procesa radikalizacije. Za medije se može reći da predstavljaju jedan u nizu faktora, koji imaju veliki uticaj na pojedince, imajući u vidu medijsku rasprostranjenost i ulogu u društvenom životu, a naročito veliki broj društvenih mreža i platformi koje su naročito pogodne za radikalizaciju.

4.3. Radikalizam i nasilni ekstremizam

Često se termini radikalizam i ekstremizam poistovjećuju, međutim potrebno je razgraničiti ova dva fenomena, jer nije riječ o sinonimima. Dodirna tačka radikalizma i ekstremizma ogleda se u činjenici da sve ekstremističke grupe imaju radikalne stavove, pa se dolazi do zaključka da radikalizacija prethodi ekstremizmu. Sa druge strane, radikalizacija ne mora nužno da vodi u nasilni ekstremizam, ali ekstremizmu obavezno prethodi radikalizacija. „Ekstremizam predstavlja sklonost ka pretjeranim, krajnjim i nepomirljivim stavovima i mjerama i da je najistaknutija karakteristika ekstremizma zasnivanje podjele na „mi“ i „oni“, gdje se drugi obilježavaju kao neprijatelji.“³⁴ Iz navedene definicije se vidi da se ekstremizam bazira na krajnosti, isključivosti. Nadalje, uočava se određivanje neprijatelja, koje je najznačajnija karakteristika ekstremizma.

Ekstremizam se može posmatrati u užem i u širem smislu. Posmatran u širem smislu, ekstremizam se odnosi na svako političko shvatanje i postupanje koje drastično odstupa od prihvatljivog i zakonom dozvoljenog. „U užem smislu, to je svako shvatanje i ponašanje koje karakterišu neumjerenost i isključivost u postavljanju političkih ciljeva i spremnost na upotrebu

³⁴ Čeranić, Predrag, Sikimić, Milica, *Radikalizacija i nasilni ekstremizam koji vode ka terorizmu*, pregledni naučni rad, UDK 323.28: 321.64: 32.019.51, Fakultet bezbjednosnih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci, str. 41.

nasilja i uopšte najgrubljih metoda i sredstava radi ostvarenja sopstvenih ciljeva.³⁵ Na osnovu iznesenih pogleda na ekstremizam, može se zaključiti da je riječ o fenomenu, kod kojeg se ide u krajnost, pri tom ne birajući sredstva i načine za ostvarenje zacrtanog cilja, što jasno govori o opasnosti ekstremizma. Ekstremizam je pojava koja se može javiti u bilo kojoj sferi društva, a ne samo političkoj, ali je njegova destruktivnost najizraženija u sferi politike. U sportu se javlja u obliku huliganizma, odnosno nasilju publike na sportskim događajima. Zloupotreba sporta od strane politike je moguća, pa u tom pravcu može se govoriti o politizaciji huliganizma, u slučajevima kada se nasilje koristi u političke svrhe. Ekstremizam je dosta zastupljen i u religiji, i to u obliku religijski fundiranog terorizma, koji najčešće dovodi do ogromnog broja žrtava. U ovom vidu ekstremizma zastupljen je stav da je religija sama sebi cilj, a religija nudi veoma stroga pravila i uvjerljiva opravdanja za vođenje teškog života, dok ekstremizam nudi potrebne resurse, povezivanje i cilj, što daje smisla teškom životu, zbog čega se ekstremizam najčešće prihvata u uslovima siromaštva. Ekstremizam nije karakterističan za određene religije, iako se kod nas najčešće povezuje sa islamom, ali u praksi se sreće i u drugim religijama. Svakako najopasniji oblik ekstremizma je politički ekstremizam, čiji su i motivi i posljedice politički. Ukoliko ne postoji politička motivisanost, odnosno politički cilj, onda se ni ne može govoriti o političkom ekstremizmu. Uvijek predstavlja vid borbe protiv nečije politike i pokušaj zasnivanja sopstvene politike.

Nasilni ekstremizam predstavlja ozbiljnu bezbjednosnu prijetnju, a karakteriše ga vršenje nasilja nad drugim ljudima u korist političkih ciljeva. Ovaj oblik nasilja se vrši bez obzira na vjeru, rasu, pol ili seksualnu orijentaciju. Javlja se kada se radikalne ideje nasilno nameću drugima i to kao jedini ispravan način djelovanja. Nasilje je obavezno obilježje, ukoliko želimo govoriti o postojanju nasilnog ekstremizma. Nasilni ekstremisti nastoje da izgrade identitet kroz pripadnost određenoj grupi, kao što je etnička, nacionalna, religijska i slično, a na koji način imaju namjeru zadobiti podršku i opravdati upotrebu nasilja.

Kada sumiramo sva prethodna zapažanja i uzmemo u obzir specifičnosti fenomena radikalizacija i nasilni ekstremizam, dolazimo do zaključka da su ova dva fenomena međusobno povezana. Radikalizacija nužno ne vodi terorizmu, ali može da mu prethodi i to samo u slučaju kada proizvede ekstremizam, odnosno kada radikalizovani pojedinci postanu ekstremisti. Ili drugim riječima rečeno, da bi pojedinac postao ekstremista, prvo mora da prihvati radikalne stavove, koje proces radikalizacije nameće.

³⁵ Mijalković, Saša, *Nacionalna bezbednost*, KPA, Beograd, 2009., str. 239.

5. INTERNET I DRUŠTVENE MREŽE KAO PLATFORMA ZA RADIKALIZACIJU U NASILNI EKSTREMIZAM

U današnjem globalizovanom društvu internet i društvene mreže igraju značajnu ulogu za brojne potrebe čovjeka kao što su potrebe obrazovanja, zapošljavanja, ali se koriste i to je prisutna masovna upotreba za potrebe radikalizacije, planiranja, pripreme, podrške i izvođenja terorističkih aktivnosti. U ovom poglavlju cilj je rasvijetliti i analizirati dio tih procesa te analizirati načine suprotstavljanja ovom fenomenu i njegovog sprečavanja. Prije svega, potrebno je ukazati na masovnu upotrebu interneta i društvena mreža, zatim na način na koji se ove platforme zloupotrebljavaju u svrhe širenja radikalizacije u nasilni ekstremizam.

Tehnološki razvoj nigdje nije bio tako dinamičan i sveobuhvatan kao u području komunikacijske i informacione tehnologije, a taj razvoj se naravno odrazio i na terorizam. „Terorizam je jedan od najopasnijih problema s kojim je suočen savremeni svijet, a to su potvrdili teroristički napadi na Ameriku 2001., Španjolsku 2004., Ujedinjeno Kraljevstvo 2005., ponovo na SAD 2013., slučaj francuskog Charlie Hebdo-a s početka 2015. te brojni drugi teroristički akti.“³⁶ Sudeći po navedenim napadima očigledno je da terorizam iz dana u dan predstavlja sve veću prijetnju po bezbjednost raznim državama svijeta. Terorizam je poprimio obilježja globalne pojave, te je njegova rasprostranjenost u svijetu zabrinjavajuća, a što se dogodilo zahvaljujući razvoju i masovnoj primjeni interneta i društvenih mreža. Nesumnjivo, internet je postao važan ili bolje rečeno najvažniji i najjači alat radikalizacije. Predstavlja glavnu platformu za širenje i posredovanje kulture i ideologije džihada. Džihad ili „sveti rat“ kako se još naziva, označava mudžahedinsko ratovanje i islamski terorizam sa međunarodnom dimenzijom, a predstavlja ga mreža pod nazivom Al Kaida.

Koristi od interneta za teroriste su višestruke, tako da osim što predstavlja glavni dio medijske strategije terorističkih grupa, prošireno je i na taktičke funkcije ovih organizacija. „U savremenom terorističkom okruženju u kojem je psihološko ratovanje njegov sastavni dio, prisutnost na internetu je kritična za uspjeh terorista, kao finansijska, taktička ili organizacijska sposobnost. Internet nudi komunikacijski prostor u kojem teroristi mogu identificirati, regrutovati, indoktrinirati i uticati na potencijalne članove pomoću različitih usluga dostupnih na internetu.“³⁷ Terorističke organizacije koriste internet kako bi se predstavili kao veća

³⁶ Prodan, Tonći, 2015., *Internet, terorizam, protuterizam*, članak, National security and the future 1 (16), str. 94.

³⁷ Prodan, Tonći, 2015., *Internet, terorizam, protuterizam*, članak, National security and the future 1 (16), str. 96.

taktička prijetnja, nego što zapravo jesu, u čemu se ogleda značaj interneta kao pogodne platforme za postizanje ciljeva. Pored toga, internet im služi za olakšanje aktivnog regrutovanja kao i upoznavanja novih ljudi.

Kako bi se što detaljnije utvrdila uloga interneta u procesu radikalizacije, potrebno je ustanoviti koliki je broj korisnika interneta. Broj korisnika je u postotcima, prikazan je u tabeli broj 2. s ciljem ukazivanja na masovnu upotrebu interneta i te njen rast iz godine u godinu.

Godina	Broj korisnika interneta u EU po godinama (%)
2007.	55
2008.	60
2009.	66
2010.	70
2011.	73
2012.	76
2013.	79
2014.	81

Tabela broj 2.: Rast broja korisnika interneta u EU po godinama (%). Izvor: Eurostat statistical books, European Union, Luxembourg, ISSN 2363-1716, 2015., str. 187.

U tabeli je preikazan porast stope korišćenja interneta u vremenskom period od 2007. do 2014. godine, a odnosi se na zemlje Evropske unije. Kako je to vidljivo iz gornje tablice, broj korisnika interneta u Evropskoj uniji je sa 55% u 2007. godini porastao na 81% u 2014. godini. Koliki je stvarni potencijal interneta kao alata za bilo koju namjenu, uz pomoć kojeg je moguće doprijeti do 81% stanovnika najmoćnije ekonomske integracije svijeta, suvišno je dodatno obrazlagati. Do masovne upotrebe interneta, offline radikalizacija je bilježila manje procenete, što ponovo dokazuje kojim putem dostiže svoju punu primjenu, odnosno da je jedan od najplodonosnijih modela upravo put online alata. Prije pojave interneta i njegove masovne primjene, radikalizacija je koristila obrazovne ustanove, vjerske institucije, dobrotvorne sektore i inostranstvo, koja se i danas koriste, ali se najbolji efekat postiže uz pomoć interneta i društvenih mreža.

Kada je u pitanju korišćenje interneta i društvenih mreža u terorističke svrhe, onda je u svakom slučaju najprije nužno analizirati terorističke i ekstremističke mrežne stranice, kao i utvrditi razloge – zašto i u koje svrhe terorističke organizacije uopšte koriste internet. Ovo je ključno pitanje kako bi se što detaljnije ukazalo na značaj i prednosti koje pruža internet. Takođe, u tom kontekstu vrlo bitno je analizirati sadržaje koje terorističke organizacije koriste i postavljaju, kako promovišu ekstremističke ideje i na koji način opravdavaju upotrebu nasilja kao i druge, inače nelegalne aktivnosti, te na koje načine provode operativna istraživanja i vrše pripremu za terorističke ciljeve koje su zacrtali da ostvare.

Danas na internetu postoji jako veliki broj pojmova koji se tiču radikalizacije putem interneta i takozvane online radikalizacije koji ukazuju na činjenicu da se internet koristi u operativne svrhe. U vezi sa navedenim, internet pruža brojne podatke i informacije o izradi bombi, džihadistima, salafističkim publikacijama, „Islamskoj državi“, kao i drugim pitanjima koja se odnose na radikalizaciju i nasilni ekstremizam, što uveliko omogućava bržu i lakšu radikalizaciju i pripremu za izvođenje terorističkih napada i to bez uobičajene infrastrukture određene terorističke grupe. Takođe, internet omogućava mnogo lakšu i jednostavniju komunikaciju među ciljanim pojedincima i lakše nalaženje istomišljenika širom svijeta. Primjećujemo da su radikalizacija i nasilni ekstremizam poprimili globalna obilježja, te da djeluju u svim dijelovima svijeta. Takvu situaciju povezujemo sa masovnom upotrebom interneta, koji omogućava povezivanje i umrežavanje u svim krajevima svijeta, a upravo umrežavanje i povezivanje je ključno u procesu radikalizacije kako bi se uspješno širio ovaj proces. Bez sumnje, internet u velikom broju slučajeva zauzima izuzetno važnu ulogu u procesu radikalizacije, prije svega promovišući radikalizaciju. Osim što se koristi u propagandnu svrhu, mjesto susreta i sredstvo za širenje poruka radikalnog islama u fazi pred-radikalizacije, internet se takođe koristi i za potrebe koje su od velikog i posebnog značaja i u kasnijim fazama radikalizacije. Čitav proces radikalizacije usko je povezan sa korišćenjem interneta, u svim fazama od početka do kraja. Internet omogućuje i nabavku svih potrebnih sredstava za provođenje radikalizacije, nabavke materijala i priručnika koji su potrebni za provođenje obuke i regrutacije, kao i za izradu eksplozivnih naprava koje se koriste mahom prilikom izvođenja terorističkih napada.

Ne samo da predstavlja podlogu za širenje radikalizacije, nego i ubrzava i pojačava sam proces i ruši sve barijere koje se nađu pred pojedincima koji žele ili mogu biti radikalizovani.

Učinkovitost interneta se ogleda u mogućnosti pružanja prostora u kojem se slobodno može dobiti radikalizacijski materijal, priručnici za obuku i adekvatni video sadržaji i slike. To im pruža direktan pristup zajednici istomišljenika u cijelom svijetu sa kojima se povezuju, a u

određenim slučajevima pruža i dodatni podsticaj i pravac u kojem treba da se obavljaju određene aktivnosti. Imajući u vidu da brojni pojedinci koji su ranjivi i skloni prihvatanju radikalizacije, bivaju najčešće društveno otuđeni i usamljeni, u tom kontekstu zajednica stvorena na internetu zvuči jako privlačno te može poslužiti kao adekvatna zamjena za društveno okruženje u *offline* smislu. Usamljeni i izolovani ljudi, iako je to njihov izbor i dalje imaju potrebu za pripadanjem i društvenim životom, ali su se iz određenih razloga isključili iz društvenog života. Internet je prepun raznih grupa i zajednica, u kojima mogu učestvovati i biti dio njih, pri tom zadovoljavajući svoju potrebu za društvenim životom, na nešto drugačiji način. Takve *online* zajednice su percipirane na način da privlače svoje članove raznim sadržajima, stvarajući im osjećaj pripadnosti i dobrodošlice. Ako uzmemo u obzir da proces radikalizacije u početku se bazira na prihvatanju „odbačenih“ te njihovom međusobnom povezivanju i pomaganju na razne načine, sasvim je logično da se na taj način privlači veliki broj pristalica. Neki su podstaknuti osjećajem pripadnosti, razumijevanja i poštovanja, drugi su pak podstaknuti materijalnim blagostanjem, treći bijegom iz realnog svijeta u kojem nisu zadovoljno nekim ili svim segmentima svog života. U svakom slučaju, bez obzira na „motivacioni momenat“, svaki od pristalica su naišli na podršku i pomoć, što im je ključno i što ih je privuklo, a dalje se proces odvija lako.

Nadalje, internet svojim korisnicima obezbjeđuje brojne informacije, koje su im potrebne kako bi potvrdili svoje stavove. U tom su smislu poseban značaj imaju fotografije i video snimci, koji samo dodatno učvršćuju konkretne poglede i mogu predstavljati snažne iskre za radikalizacijski proces.

Jedan od najkласičnijih primjera korišćenja interneta u pomenute svrhe je prikazivanje krvavih filmova, glavosjeka od strane pripadnika ISIL-a. Takvih je pojmova i sadržaja na internetu jako veliki broj, čak na zabrinjavajućem nivou. Snimci su uglavnom dobrog kvaliteta, režirani su i ne prikazuju kompletno pogubljenje, a čin se izvršava uvijek na otvorenom. Sve je prikazano jako dramatično, a sve s ciljem kako bi ti snimci mogli doprijeti do što šire publike. Pogubljenja imaju za cilj da predstave upozorenje za nevjernike. Osim upozorenja nevjernicima, pogubljenja služe i kao način vrbovanja novog kadra, koji će vršiti ovakva djela. Naime, zadnjih godina značajan broj ljudi pridružio se džihadu upravo zbog ovakvih snimaka i javnih pogubljenja, konkretno dekapitacije.

Zadnji primjer koji potkrepljuje navedene teze da se radi o dobroj propagandi dolazi sa hapšenjima pripadnika raznih terorističkih organizacija u Evropi i u Sjedinjenim američkim državama. Snimci odrublivanja glava pronađeni su u domovima gotovo svih uhapšenih, što jasno svjedoči o uticaju snimaka na uspjeh regrutacije i privlačenja što većeg broja ljudi.

„Posebno uznemirujući događaj zbio se 2008., kada je policija kod osmogodišnjeg dječaka muslimanske vjeroispovijesti pronašla zbirku videosnimaka pogubljenja odsijecanjem glave. Ovaj je slučaj prijavio učitelj koji je primijetio da dječak šalje snimke svojim kolegama u razredu.“³⁸ Dječaku je dekapitacija predstavljala skoro savršenu kombinaciju horor filma i videoigrice. Veoma opasno i pogubno je što djeca uslijed takvih prizora otupe na nasilje, a Al Kaida i ISIL to savršeno dobro znaju, pa na taj način žele iskoristiti priliku, tako što im džihadističku ideologiju čine dostupnijom, omogućujući im obuku kada dovoljno odrastu.

Pored propagande, kao i brojnih informacija i materijala potrebnih za uspostavljanje i širenje radikalizacije, internet omogućava lakši pronalazak istomišljenika i formiranje takozvane *online* zajednice, što ne bi bilo moguće u svakodnevnom, običnom životu, bez upotrebe interneta. U takvoj zajednici vrši se širenje i prihvatanje nenormalnih i nedozvoljenih, kao normalnih pogleda i ponašanja, odnosno prihvatanje ekstremističkih pogleda o dozvoljenosti upotrebe nasilja za rješavanje raznih problema. Internet predstavlja izuzetno dobar način prodiranja do ličnosti pojedinca, koji se ne bi mogao ni na koji drugi način uspostaviti adekvatno. Putem interneta ljudi ispoljavaju svoje stavove, mišljenja i poglede na svijet, bez problema, što otvara mogućnosti i ženama da javno iznose stavove te se sreću sa muškarcima ili se i one priključuju određenim grupama, a to se posebno odnosi na žene koje pripadaju određenim kulturama u kojima im nije dozvoljeno javno iznositi svoje stavove. Na prvi pogled, svima je pružena jednaka šansa da se nesmetano izraze, pridružuju grupi i povezuju, imajući u vidu anonimnost koju internet pruža, nudeći veću mogućnost da žene postanu aktivne u ekstremističkim i džihadističkim krugovima, što nije uobičajena pojava u realnom životu. Ispunjenje ciljeva uz maksimalnu slobodu izražavanja i anonimnost predstavlja jednaku šansu za sve. Bez fizičkog kontakta, internet omogućuje velikom broju ljudi da se povežu, nesmetano komuniciraju, što omogućava brzo širenje i napredak procesa radikalizacije.

Pružajući jako jednostavan pristup radikalnom islamu i savršenu priliku za stvaranje domaćih i međunarodnih kontakata, internet igra značajnu ulogu u svim fazama procesa radikalizacije, počev od pred-radikalizacije pa do izvođenja operacija. Internet je uklonio praktičnu prepreku za ulazak u terorizam čineći ga mnogo lakšim za provođenje. Kao savršen primjer može poslužiti „Al Kaida koja je postigla veliki uspjeh za svoje ciljeve lansirajući visokokvalitetni mrežni magazin Inspire, koji je dostupan na internetu, a koji zagovara „džihad

³⁸ Prodan, Tonći, 2015., *Internet, terorizam, protuterizam*, članak, *National security and the future* 1 (16), str. 103.

od kuće“. Inspire je vrlo široko distribuiran diljem Zapada šireći privlačnost nasilnog ekstremizma.,³⁹

Zbog svega naprijed prezentovanog, u široj javnosti postoji ogromna zabrinutost da bi korišćenje interneta u terorističke svrhe moglo povećati terorističke aktivnosti, radikalizaciju ekstremnih pojedinaca kao i regrutovanje u terorističke organizacije.

Masovna upotreba interneta dovodi i do pojave samoradikalizacije, što proizvodi dodatni strah i nesigurnost po društvo, jer omogućava pojedincima da na internetu širi radikalne stavove. Samoradikalizacija i više nego dovoljno govori koliko je proces radikalizacije uzeo maha i koliko je razvijen u svijetu, kada se i pojedinci angažuju da nude nasilno džihadističko radikalizacijsko iskustvo. Samoradikalizacija je naročito opasna pojava jer se odvija u izolaciji te podrazumijeva proces u kojem ne postoji kontakt pojedinca sa drugim teroristima ili ekstremistima, ni virtuelno ni lično, fizički. Pojedinaac u izolaciji i privatnosti djeluje putem interneta. Iako su u pitanju pojedinci, njihov uticaj i djelovanje nije ništa manje opasno od djelovanja terorističkih grupa i organizacija, te se veliki akcenat stavlja na pojedinačni džihad i manje forme pristalica ovakvih pokreta, jer preduzimaju akcije kada god su u mogućnosti.

Kao što smo već istakli, internet je odličan izbor kada je u pitanju širenje informacija. Kako bi precizirali i približili prethodni navod poslužićemo se primjerom reakcije Al Kaide, nakon terorističkog napada na SAD, 2001. godine. Naime, odmah nakon napada Al Kaide je objavila niz video snimaka na tv stanici Al Džazira, u Katru. Međutim, televizijska kuća je emitovala samo dio ovih snimaka, zbog čega je došlo do frustracije pripadnika Al Kaide, koji su odlučili kompletne snimke objaviti putem interneta. Online medijske organizacije su se preobrazile u novinske agencije koje, među kojima postoji mali broj stanica koje su izvor informacija i sadržaja za druge stanice. Ovakve stanice su od ogromne pomoći terorističkim organizacijama. „Tri glavne terorističke medijske organizacije su:

As-Sahab (The Clouds);

Global Islamic Media Front (GIMF) i

Al-Fajr („The Daybreak“).“⁴⁰ Međutim, jedan od najaktuelnijih trendova u korišćenju novih tehnologija u terorističke svrhe masovna upotreba novih društvenih medija. Tome u

³⁹ Prodan, Tonći, 2015., *Internet, terorizam, protuterorizam*, članak, National security and the future 1 (16), str. 104.

⁴⁰ Prodan, Tonći, 2015., *Internet, terorizam, protuterorizam*, članak, National security and the future 1 (16), str. 107.

prilog ide činjenica da postoje mrežne stanice koje pružaju detaljna uputstva teroristima o tome kako koristiti Fejsbuk i Jutjub za njihove namjene.

S obzirom na to da je glavni cilj terorista da okupe što brojnije članstvo i što veći broj pristalica koji će pružati podršku, ne čudi pojava pokušaja prodora terorističkih organizacija ka široj publici. Uložen je i dodatni trud da se vijesti, izvještaji i video snimci prevedu na što više svjetskih jezika, kako bi bili dostupniji i privlačniji što široj publici. S ciljem prenošenja terorističkih poruka, terorističke organizacije i mreže konstituisale su organizacije virtuelnih medija koje igraju značajnu ulogu u kreiranju džihadističkih publikacija i audiovizuelnih materijala koji se onda mogu proslijediti preko širokih društvenih mreža i foruma. Kako bismo detaljnije prikazali u kojem pravcu ide širenje radikalizma putem interneta i društvenih mreža, poslužit ćemo se tabelom broj 3. koja slijedi ispod teksta. Vrijeme u kojem je analiziran porast džihadističkih mrežnih stanica je period od 1998. do 2005. godine.

<i>Godina</i>	<i>1998.</i>	<i>2005.</i>
<i>Broj džihadističkih mrežnih stranica</i>	<i>12</i>	<i>4750</i>

Tabela broj 3.: Usporedni prikaz broja džihadističkih mrežnih stanica. Izvor: Prodan, Tonći, 2015., *Internet, terorizam, protuterizam*, članak, National security and the future 1 (16), str. 108.

Iz tebele se jasno vidi da je porast broja mrežnih stanica ogroman. Naime, 1998. godine broj džihadističkih mrežnih stanica koje su otkrivene je 12, dok je 2005. godine otkriveno 4750 stanica. Na osnovu ovakve situacije, vidljivo je koliko snažan uticaj internet ima na širenje procesa radikalizacije.

Međutim, iako su dale veliki doprinos, *online* terorističke aktivnosti se ne mogu posmatrati odvojeno od *offline* aktivnosti i događaja. Internet nedvosmisleno stvara više mogućnosti za ostvarenje procesa radikalizacije, jer predstavlja ključni izvor informacija, glavni medij za uspostavljanje komunikacije i platformu za ekstremističku propagandu.

Internet različito utiče na pojedince. Neki ljudi iskazuju skeptičnost prema sigurnosti upotrebe interneta, dok drugi slijepo vjeruju da su na internetu potpuno sigurni, anonimni i zaštićeni. Bez obzira da li džihadističke *online* aktivnosti privlače pojedinca i vode ka nasilnom

ponašanju, internet zasigurno služi svrsi, kada je u pitanju podsticanje na radikalizaciju i to na tri načina:

Prvo, internet pruža mogućnost džihadistima da njihove poruke zajedno sa pratećim sugestivnim audio i video snimcima dobiju na intenzitetu. Naime, kada se ovakvi sadržaji objave na internetu i društvenim mrežama, imajući u vidu sve masovniju upotrebu interneta od strane ljudi iz svih krajeva svijeta, javljaju se sve veće šanse da što veći broj pristalica pristupi džihadističkim pokretima, te da prihvati njihovu ideologiju.

Drugo, internet omogućava lakšu i bržu komunikaciju što uveliko olakšava i džihadistima i potencijalnim džihadistima da se pronađu i adekvatno povežu, te zajedno šire svoja ideološka shvatanja i poglede na svijet.

Treće, internet normalne obrasce ponašanja smatra neprihvatljivim i neprimjerenim u realnim uslovima, a dok nasilničke obrasce ponašanja forsira i prezentuje kao prihvatljive. Teroristi objavljuju *online* retoriku, koja potiskuje krivicu za njihovo nasilno ponašanje, koje najčešće opisuju kao nezaobilazne reakcije kada su suočeni s nadmoćnim neprijateljima, kao što je to Zapad. Primjećujemo da im je Zapad naročit „trn u oku“, ako uzmemo u obzir napade koje su izvršavali do sada, a koji su bili na Zapadu.

Teroristi koji su tražili informacije putem interneta, generalno to nisu radili kako bi pronašli podatke koji bi mogli dovesti u pitanje njihova ekstremistička uvjerenja, vjerovatno zbog činjenice da se te informacije odnose na kasni stadij pojedinačne radikalizacije. Ova tvrdnja se odnosi na već radikalizovane pojedince. Međutim, na početku procesa radikalizacije, pojedinci uglavnom tragaju za brojnim i raznim informacijama koje se odnose na radikalne stavove radikalnih grupa.

Pored ključne uloge interneta i društvenih mreža, ključnu ulogu u procesu radikalizacije igraju i tzv. offline faktori. Događaji iz stvarnog života su važan faktor, a međusobno se prožimaju sa online faktorima, što je opravdanim reći da internet nije jedini faktor koji utiče na ljude da budu radikalizovani i postanu članovi neke radikalne terorističke grupe.

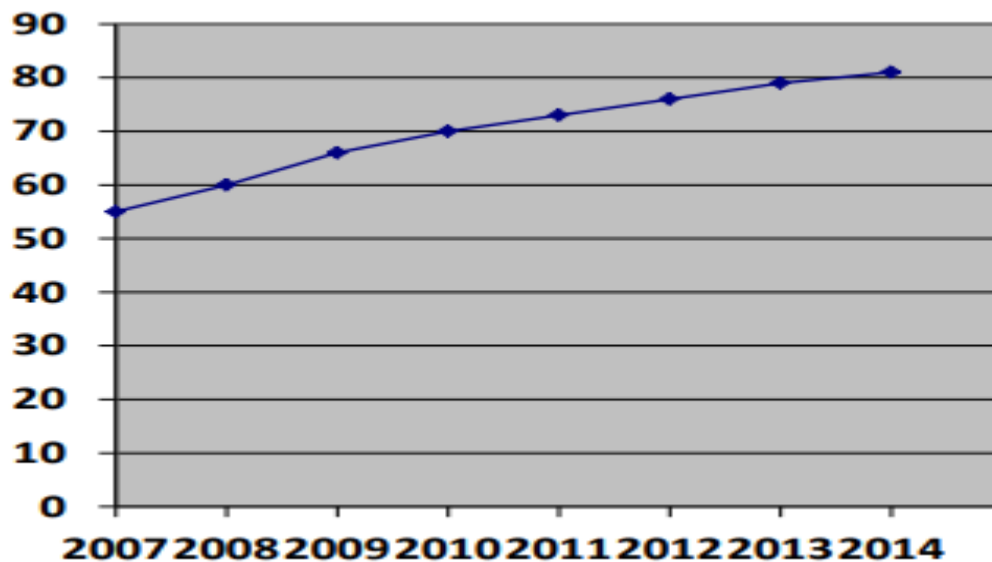
Ono što je posebno karakteristično za radikalizaciju i nasilni ekstremizam, je da teško može da se javi samookidač, kod pojedinca. To je jedan u nizu faktora koji ukazuje na postojanje podložnosti uticaja interneta pojedinca.

Posebnu dimenziju problema čini upotreba interneta kao isključivog terorističkog alata za potrebe regrutacije i radikalizacije mladih ljudi. Primjećujemo da se kao „žrtve“ radikalizacije najviše javljaju mladi ljudi, pa čak i djeca, ali takva činjenica ne čudi, naročito kada uzmemo u

obzir ranjivost, koju terorističke grupe vrebaju sistematično u različitim kontekstima, jer je njima lako ponuditi razne podsticaje, počev od finansijske podrške, obećanja uzbudljivih sadržaja i sličnih primamljivih stvari koje pripadnost njihovoj grupi čine primamljivom. Razumljivo, djeca i mladi ljudi su prije svega neiskusni, lakovjerni i lakomisleni, a pri tom su željni novih iskustava i sadržaja u životu, stoga i ne čudi činjenica da predstavljaju najpodobniju kategoriju ljudi za prihvatanje radikalnih stavova koji vode u nasilno ponašanje. Često se u praksi dešava da maloljetna djeca bivaju lako regrutovana od strane terorističkih grupa, da obavljaju različite poslove za grupu, kao što je skrivanje i krijumčarenje eksplozivnih naprava i slično. Međutim, to je samo početak, jer se dešavalo da malodobne dječake regrutuju i u redove bombaša samoubice, a najčešće su to djeca iz Palestine. Uključenje djece kao vojnika u vojne sukobe je nažalost, uzelo maha, tako da na stotine hiljada maloljetnih dječaka i djevojčica ratuju u ratnim sukobima širom svijeta. Ovakvi podaci su poražavajući i zabrinjavajući za čovječanstvo. Do koje mjere je ovaj problem dosegao govori i podatak da su neke terorističke grupe posebno dizajnirale mrežne stanice koje su namijenjene za mlađe korisnike i publiku, a putem kojih se prenose propagandne poruke i to putem crtanih filmova i kompjuterskih igrica.

Porast mrežnih stanica ne stagnira, već iz godine u godinu sve više postaje uočljiv. U prilog tome, poslužićemo se grafikonom za period od 2007. do 2014. godine.

Grafikon predstavlja grafički prikaz rasta broja džihadističkih mrežnih stanica u Evropskoj uniji po godinama, izražen procentualno. Kao izvor za dobijene podatke poslužio nam je Eurostat, izdanje 2015. godina. Ovakav podatak ne čudi, ako se uzme u obzir da iz godine u godine raste i broj korisnika interneta i društvenih mreža, te da internet već duži vremenski period igra, te da će u budućnosti igrati sve značajniju ulogu u procesu radikalizacije i regrutacije terorista, te doprinosi koordinaciji njihovih aktivnosti odnosno za ostale operativno terorističke svrhe.

Grafikon broj 3. : Rast broja džihadističkih mrežnih stanica u Evropskoj uniji po godinama, izražen procentualno. Izvor: Eurostat, statistical books, European Union, Luxembourg, ISSN 2363-1716, 2015., str. 192.

Najčešće korištena sredstva za komunikaciju među pripadnicima terorističke organizacije su sim kartice, usb stikovi, satelitski telefoni, šifrovane poruke elektronske pošte, kao i putem kurira.

Sim kartice za mobilne telefone su praktične, jer su finansijski povoljne, lako dostupne i zakonito dozvoljene, a pri tome mogu se kupiti anonimno, upotrijebiti za konkretnu namjenu i nakon toga ih se mogu lako riješiti.

Usb vanjske memorije su naročito pogodno sredstvo, prije svega zbog pogodne dimenzije, kao i diskretnog načina za prenos velike količine podataka.

U početku su terorističke vođe koristile satelitski telefon radi ostvarenja komunikacije, a naročito iz udaljenih i slabo naseljenih ruralnih područja.

Dostavljač (kurir), čovjek koji je zadužen da prenosi poruke. Ovakav vid komunikacije je pogodan oblik iz razloga što ne ostavlja digitalni trag. Ovo je Bin Ladenova metoda, koju je dugo koristio, zbog čega su ga jako teško i otkrili i uhapsili.

Komunikacija se uspješno uspostavlja i uz pomoć šifriranih poruka elektronske pošte i sms tekstualnih poruka, gdje su u primjeni određene šifre i metafore, kako ih ne bi razotkrili, a posebno kada se vrše razgovori o potencijalnim metama, što je važno, jer im komunikacija vrlo lako može biti presretnuta, a samim tim biće spriječeni da izvrše planirani napad.

Teroristi upotrebljavaju internet kao operativni alat koji im služi za regrutovanje, obuku, prikupljanje novčanih sredstava i komunikaciju. Koliko je njihova upotreba interneta široka i svestrana, svjedoče brojne upute kako se obavljaju otmice, zatim upute za izradu eksplozivnih naprava, improvizovanih auto-bombi, otrova i drugih stvari koje su u vezi sa vršenjem nasilja. Takođe, tu se mogu naći i uputstva za pogubljenja. Veliki broj pojmova koji se odnose na terorističke operacije se može naći na internetu, odnose se na razna uputstva kako izraditi bombe, samoubilačke pojaseve, zatim videozapise na kojima je prikazano odsjecanje glave, te mnogobrojne druge korisne informacije za teroriste.

Poruke, odnosno načini komunikacije, kojima teroristi komuniciraju mogu se podijeliti na javne i tajne. Komunikacija koja se uspostavlja između organizacija i pojedinaca najčešće nije otvorena, nego kodirana. Njihova tajnost komuniciranja i djelovanja dovela ih je do izrade sofisticiranih tehnika komunikacije. Najvažniji kanal koji teroristi koriste za uspostavljanje komunikacije je internet. „Teroristi kodiraju podatke u okviru grafičkih ili zvučnih file-ova ne narušavajući njihovu strukturu, pa čak ne mijenjajući njihovu dužinu, a tako kodirane informacije može pročitati samo onaj ko zna da takav file nosi informaciju i posjeduje odgovarajući ključ.“⁴¹ Komunicirajući putem interneta ne uspostavlja se komunikacija samo interno, nego i sa suprotstavljenim stranama.

Internet ima nekoliko osnovnih karakteristika, koje ga čine idealnim alatom za terorističke organizacije, a ogledaju se u brznoj i efikasnoj međusobnoj komunikaciji, zatim upotreba interneta je jeftina. Masovna upotreba i sveprisutnost interneta pruža mogućnost manjim grupama da budu konkurenti većim. Razvijena tehnologija omogućava svim korisnicima razvoj i širenje brojnih informacija. Moderne tehnologije enkripcije pružaju mogućnost korisnicima korišćenje interneta kao i prenos novca i anonimno komuniciranje. Korišćenje novih tehnologija i društvenih mreža u terorističke svrhe ima svoje brojne prednosti, ali i neke nedostatke. Jedno od najvećih ograničenja ove vrste društvenih medija je njihova otvorenost i transparentnost, što teroristima ne odgovara, pa koriste zatvorene forume za komunikaciju i koordinaciju. „Terorističko oslanjanje na mrežne stanice i forume omogućava praćenje njihovih metoda i trendova izvana.“⁴²

⁴¹ Prodan, Tonći, 2015., *Internet, terorizam, protuterizam*, članak, National security and the future 1 (16), str. 116.-117.

⁴² *Ibidem*.

5.1. Najzastupljenije društvene mreže za radikalizaciju u nasilni ekstremizam

Internet je u samom centru života savremenog čovjeka i u velikoj mjeri olakšava razumijevanje odnosa između ljudi različitih kultura i promoviše osjećaj globalne svjetske zajednice. Od svojih začetaka, internet značajno mijenja način života ljudi i predstavlja revolucionaran način na koji ljudi svakodnevno uspostavljaju komunikaciju, prikupljaju i razmjenjuju razne informacije. Pored svih prednosti koje pruža, internet u isto vrijeme, može biti i moćno sredstvo za teroriste da promovišu ekstremističku ideologiju i mržnju. „Prva asocijacija na radikalizaciju jeste terorizam, a internet predstavlja transformativnu tehnologiju koju teroristi koriste za širenje propagande i radikalizaciju novih članova.“⁴³ Teroristi prate tehnološki rast i razvoj i prilagođavaju mu se, kako bi uspješno širili propagandu svoje ideologije i podsticali na nasilje. Internet danas zamjenjuje dosadašnje tradicionalne medije, a u kojem pravcu ide zloupotreba interneta i društvenih mreža naročito u terorističke svrhe svjedoči činjenica koliko se teroristi osposobljavaju i koliko eksploatišu internet, da su u današnje vrijeme razvili širok spektar digitalnih medija, kao što su razne platforme, forumi i sajtovi. Na taj način omogućavaju sebi stvaranje platforme uz pomoć koje preuzimaju kontrolu nad sadržajima koji se odnose na njihovu ideologiju. Platforme koje teroristi koriste su brojne i raznovrsne a među njima su u posljednje vrijeme sve više i društvene mreže koje imaju veliki broj korisnika u svijetu.

Kao što je već istaknuto, u današnje vrijeme na internetu su prisutne brojne i raznovrsne društvene mreže, a broj njihovih korisnika takođe je u velikom porastu iz dana u dan. Iako je opštepoznata činjenica da internet i društvene pružaju masu korisnih i poželjnih sadržaja i informacija, te pomažu savremenom čovjeku u svakodnevnom životu i radu, kao i uspostavljanju komunikacije među ljudima širom svijeta, u ovom dijelu rada, cilj je prvenstveno ukazati na one društvene mreže i platforme koje su najzastupljenije i koje se najviše koriste za potrebe širenja radikalizacije u nasilni ekstremizam. Prilikom obrade ove teme, poći ćemo od prednosti koje pruža YouTube, zatim ćemo obraditi Dark Web, kao i društvene mreže 4chan i 8chan, ali i druge uz pomoć kojih se vrši širenje radikalne ideologije, kao i regrutovanje pojedinaca u redove ekstremista. Među njima se ističu Sky, Anom i Telegram kao kriptovane, ali i druge društvene mreže, kao što su Facebook, Tumblr, Twitter i slično.

⁴³ Krstić, Marko, 2019., *Internet kao platforma za radikalizaciju*, Bezbednost, vojno delo 4/2019, DOI: 10.5937/vojdela1904126K, str. 126.

5.1.1. YouTube

Imajući u vidu da ekstremisti najčešće koriste video zapise, u kojima su prikazane bizarne scene ubistava i pogubljenja, a što je naročito prisutno kod islamskih ekstremista, posebno korisna platforma je YouTube, stoga ne čudi činjenica da je posebna pažnja posvećena upravo pomenutoj platformi, te njenoj ulozi u procesu radikalizacije.

Ono što je naročito važno istaći, a što ovu platformu čini drugačijom od ostalih jesu usluge koje pruža, odnosno mogućnost gledanja i plasiranja različitih video sadržaja za širu publiku. Upravo takav koncept platforme je naročito pogodan i produktivan kada je u pitanju radikalizacija.

Poruke sa YouTubea su naročito interesantne, zbog toga što su kreirane vizuelno, zbog čega su i uvjerljivije i svakako imaju veći potencijal da privuku pažnju i uvjere što veći broj korisnika u ispravnost sadržaja. Ovo naročito dolazi do izražaja kada je proces radikalizacije u pitanju, gdje je potrebno uvjeriti potencijalne pristalice u ispravnost ideologije i postupanja.

Iako YouTube, kao i brojne druge društvene mreže i platforme, nastoji da uspostavi određenu kontrolu i postavi granice u pogledu sadržaja određenog videozapisa, dešava se da određeni snimci „procure“ iako sadrže oblike ekstremnog ponašanja. Razni sadržaji se „upakuju“ tako da ne izgledaju ekstremno, a ipak mogu biti radikalizujući, na taj način dospiju na YouTube.

Ono što je posebno karakteristično za YouTube jeste njegov algoritam preporuka, kao princip funkcionisanja ove platforme. Naime, YouTube funkcioniše na principu praćenja istorije pretrage, na osnovu koje predlaže sljedeće snimke, koji su iste ili slične kategorije, odnosno sadržaja, kao prethodno pregledani. Ovakav koncept je problematičan, zbog toga što pojedinac biva konstantno izložen istim sadržajima i stavovima, sa kojima se i inače slaže, ali vremenom se događa da kontinuiranim korišćenjem i gledanjem istih video sadržaja, pojedinac ostvari sve čvršću vezu sa zajednicom istomišljenika, a što istovremeno kod pojedinca stvara lažni osjećaj o većoj podršci njegovih takvih stavova, nego što ona zaista postoji, kao i lažnu percepciju o nedostatku suprotnih stavova, odnosno stvara se tzv. „eho soba“. Javljaju se pogrešna uvjerenja kod korisnika ove platforme, te on sve dublje tone u proces radikalizacije.

Posebna tajna uspjeha YouTubea leži i u činjenici da se nazivi video snimaka najčešće kreiraju na način da privuku pažnju i rasplamsaju znatiželju kod ljudi. Obično u svom nazivu sadrže pojedine izraze koji i inače privlače pažnju.

Upravo zbog ovakve pogodnosti, YouTube je najčešće veoma pogodna platforma za radikalizaciju u nasilni ekstremizam.

U prilog prethodno navedenim tvrdnjama idu svakako određeni primjeri iz prakse, pa ćemo svakako navesti takve primjere, kako bi bile adekvatno potkrijepljene sve naprijed iznesene tvrdnje.

Kao jedan u nizu primjera, javlja se priča jedne majke koja je sina Elvedina izgubila u Siriji početkom 2014. godine. Prije smrti sina, majka je uočavala određene promjene kod sina, kojima nije pridavala puno značaja. U početku je primijetila promjene u izgledu mladića, pustio je dugu bradu i promijenio način oblačenja, ali je vjerovala da će ga to proći i da je prolazna faza sazrijevanja. Nakon određenog vremena, uslijedio je odlazak mladića u Gornju Maoču, ali to je još uvijek nije zabrinulo. Nakon toga je odlučio odseliti i oženiti se. Mladić sa suprugom je živio na tuđem imanju, baveći se poljoprivredom ali su redovno posjećivali Elvedinovu majku, pa nije bilo razloga za brigu. „U to vrijeme Elvedinova majka je pretpostavljala da se on druži s finim, religioznim mladićima, a kada je sve češće počeo odlaziti u Zenicu u mesdžid nije se protivila. Elvedinov brat je primijetio da je počeo pratiti i slušati predavanja na internetu, te je našim istraživačima rekao da je „on stalno bio na YouTubeu. Mislim da je pratio Zijada Ljakića i Huseina Bilala Bosnića.“⁴⁴ Primjećujemo da je mladić bio korisnik YouTubea, o čemu je posvjedočio njegov brat, koji je to primijetio, te na taj način je Elvedin bio radikalizovan, a što nam potvrđuje da je ova platforma doprinijela procesu širenja radikalizacije u nasilni ekstremizam i pokazala se kao podobna. Pomenuti mladić je na kraju otišao u Siriju i dao svoj život. Ovaj slučaj je samo jedan u nizu brojnih sličnih slučajeva, u kojima se javlja sve češće korišćenje YouTubea, putem kojeg pojedinci prate određene ekstremiste, njihove radikalne stavove i bivaju radikalizovani, što najčešće rezultira nasiljem a nerijetko i smrću radikalizovanog pojedinca.

O tome koliko je Youtube zastupljena platforma za radikalizaciju u nasilni ekstremizam, svjedoče i podaci sa suđenja Huseinu Bilalu Bosniću, koji je inače vrbovao ljude za odlazak u Siriju. „Damir je pripadao grupi boraca iz Bosne i Hercegovine u Siriji i Iraku koji su bili povezani sa Bosničem i odgovorni za prve internetske pokušaje takvih vrbovanja na bosanskom jeziku putem više ciljanih medijskih aktivnosti, naročito krajem 2013. godine. Do tada je Damir već imao svoj YouTube kanal.“⁴⁵

⁴⁴ Kovač, Mirnes, Storr, Kimberly, Bećirević, Edina, Azinović, Vlado, 2019., *Napušteni: iskustvo nasilnog ekstremizma*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, str. 36.

⁴⁵ Kovač, Mirnes, Storr, Kimberly, Bećirević, Edina, Azinović, Vlado, 2019., *Napušteni: iskustvo nasilnog ekstremizma*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, str. 112.

Primjećuje se da odavno traje period u kojem se plasiraju na YouTubeu razni sadržaji koji se odnose na radikalizaciju, ako se uzme u obzir da je od 2011. do 2013. godine već postojao jedan od takvih kanala, te da se korišćenju ove platforme pridaje veliki značaj. Naime, čovjek po imenu Damir, koji je bio povezan sa terorističkim vođom Bosnićem u Bosni i Hercegovini, je imao svoj YouTube kanal. Damir je širio radikalizaciju putem YouTubea, a tom prilikom je uložio veliki trud da postavi brojne zapise, koji se odnose na ideologiju koju i sam zastupa kao pripadnik eskremističke grupe. „Analizom je ustanovljeno da je od početka 2011. do sredine 2013. godine postavio 310 videosnimaka koje je sam napravio i još 400 koje je preuzeo od drugih izvora. Većina tih videozapisa prikazuje religiozne priče i razmišljanja, misli o izlječenju religijom (rukja) i različite teorije zavjere vezane za ulogu Zapada u stradavanjima muslimana u svijetu.“⁴⁶ Damir je samo jedan u nizu pojedinaca koji su radikalizovali a vjerovatno i bili sami radikalizovani putem YouTubea i koji je dalje putem pomenute platforme širio na svom kanalu videosnimke čiji sadržaj jasno ukazuje na postojanje radikalizma. Ovo je samo jedan u nizu slučajeva koji su otkriveni, jer je Huseinu Bilalu Bosniću suđeno za organizovani kriminal, pred Sudom Bosne i Hercegovine. Slučaj Huseina Bilala Bosnića u Bosni i Hercegovini je najpoznatiji primjer za radikalizaciju putem platforme YouTube. On je u svojim objavama i snimcima na ovoj platformi javno pozivao na uključenje u terorističku grupu pod nazivom ISIL i borbe na stranim ratištima u Iraku i Siriji. Pozivajući na uključenje, pozivao se na vjeru i Alaha, navodeći kako Alaha najviše raduje kada vjernici daju svoj život za vjeru. Njegovi govori, čiji sadržaj se mogao javno gledati putem YouTubea, imali su za cilj da podstaknu pripadnike selefijske zajednice da se priključe organizovanoj terorističkoj grupi u takozvanoj Islamskoj državi. „Pretragom na YouTubeu i dalje je moguće naći na desetine Bosnićevih predavanja, za koje je vještak Vlado Azinović, iznoseći nalaz i mišljenje na suđenju, rekao da su “kod pojedinih pripadnika mogli značajno, pa i presudno uticati na proces izazivanja ili učvršćivanja odluka o raznim životnim pitanjima i izborima, uključujući i odlazak na ratišta u Siriji i Iraku”.“⁴⁷ Na osnovu iznesenog mišljenja vještaka a povodom selefijskog predavanja koje je iznosio Husein Bilal Bosnić putem YouTubea, može se zaključiti da je njihova sadržina tako formulisana da može vršiti jak uticaj na ljude, a da je YouTube snažna platforma za širenje radikalnih stavova i ideologija, kakva je i ta koju je Bosnić zastupao i plasirao široj publici,

⁴⁶ Sud Bosne i Hercegovine, Presuda, Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv optuženog Huseina Bosnića, str. 33.

⁴⁷ Vlasti bez odgovora na problem online radikalizacije, <https://detektor.ba/2019/08/13/vlasti-bez-odgovora-na-problem-online-radikalizacije/> datum pristupa 18.07.2022.

upravo putem YouTubea, te da se na taj način uspješno širi radikalizacija u nasilni ekstremizam. Dokaz za ove tvrdnje je presuda Huseinu Bilalu Bosniću, kojom je proglašen krivim za održavanje govora s ciljem podsticanja priključenja organizovanoj terorističkoj grupi u Islamskoj državi.

Ostaje pitanje, koliko je još takvih slučajeva prisutno u praksi i koliko njih još uvijek nije procesuirano. Pomenuti mladić koji je bio član Bosnićeve grupe je očit primjer koliko pažnje se posvećuje objavi snimaka na YouTube, kojima se poziva na vrbovanje. Takođe, ovo je prvi primjer, otkriven na bosanskom jeziku, što takođe svjedoči koliko truda se ulaže kako bi se priče o religiji prevele na odgovarajući jezik, zatim koliko su određena religijska uvjerenja prisutna u vidu određenih predavanja na YouTube kanalima.

Još jedna činjenica ide u prilog podobnosti YouTubea kao platforme za radikalizaciju, a to je da veliki broj mladih ljudi svakodnevno koristi, gleda i plasira brojne sadržaje i videozapise upravo na ovoj platformi, a znamo već da su mladi ljudi najpodobniji da budu radikalizovani, a naročito ako u obzir uzmemo okolnosti u kojima se živi, stopu nezaposlenosti, stepen obrazovanja, nezadovoljstvo ekonomskom i političkom situacijom u zemlji, a samim tim i ličnim statusom u okruženju u kojem žive.

Pored YouTubea javljaju se i druge internet platforme koje služe procesu širenja radikalizacije u nasilni ekstremizam. Kao posebno značajna mreža javlja se Dark Web, o kojoj će biti nešto više u narednom poglavlju. Iz samog naziva se može dosta zaključiti o kakvoj platformi i sadržajima može biti riječi.

5.1.2. *Dark Web*

„Veliki broj istraživanja u kojima se posmatraju aktivnosti korisnika dark web-a, kao i sve ono što se može pronaći pristupom njegovim stranicama nesumljivo polazi od stranice pod nazivom Put Svile (eng. Silk Road).“⁴⁸ Riječ je o čuvenoj stranici putem koje se mogao naručiti bilo koji opijat, dozvoljeni i nedozvoljeni lijekovi. Ovaj sajt je funkcionisao kao i bilo koji drugi za online kupovinu, gašen je nekoliko puta ali je uspješno poslovao.

Kada je riječ o Dark Webu, potrebno je naglasiti da je to posebna platforma do koje nije jednostavno doći, ali na njoj se svakako nalaze najeksplicitniji i najekstremniji sadržaji. Na

⁴⁸ Ilić, Miloš, Spalević, Petar, Spalević, Žaklina, Veinović, Mladen, Aleja Ali Salem, Khalid, 2017, Deep web i dark web – potreba ili zloupotreba, Infoteh-Jahorina vol.16, str. 636.

Dark Webu se može obavljati kupovina raznih proizvoda, kao što su sve vrste opojnih supstanci, oružje, razne eksplozivne naprave, lažni pasoši i drugi falsifikovani dokumenti, kao i druge stvari čiji promet inače nije dozvoljen. Plaćanje robe se vrši putem bitcoina, a roba se isporučuje na kućnu adresu. Sve što je strogo zakonom zabranjeno i kažnjivo, nudi se putem ove platforme. Stoga ni ne čudi činjenica da je Dark Web jako pogodna platforma za radikalizaciju i podsticanje na nasilni ekstremizam, kao i olakšavanje izvršenja terorističkih napada, naročito ako se uzme u obzir činjenica da je kupovina raznih vrsta oružja olakšana, te lažnih dokumenata, te da sadrži brojne ekstremne sadržaje. Dark Web je savršeno mjesto za Cyber kriminal, gdje Cyber kriminalci nude hakerske usluge u najam. Sva komunikacija koja se odvija putem ove platforme mora biti kriptovana, inače će biti uklonjena. Pored naprijed navedenih usluga i prodaje proizvoda, dark web nudi i usluge plaćenih ubica. „Na dark web-u se veoma često obavlja trgovina falsifikovanim novcem, mjenicama, čekovima, kao i drugim hartijama od vrijednosti.“⁴⁹ U tom slučaju se pravim bitcoinima kupuje falsifikovani novac ili bilo koja hartija od vrijednosti, a cijene se razlikuju, koje naravno diktira kvalitet falsifikata. „Ukradene informacije o bankarskim nalogima, brojevima kreditnih kartica, online aukcijama, takođe se mogu kupiti.“⁵⁰

Kada je riječ o radikalizaciji u nasilni ekstremizam, ova platforma se pokazala kao veoma pogodna. U vezi s tim potrebno je istaći da su pripadnici grupa Islamska država Irak i Levant upravo korišćenjem dark weba osigurali neophodno naoružanje za potrebe izvršenja napada u Parizu i Briselu. Poznate terorističke organizacije kao što su ISIL i Al Kaida koriste dark web za aktivnosti koje provode a koje ne predstavljaju direktne napade putem interneta, ali su svakako u funkciji osnovnih ciljeva i predstavljaju posredna sredstva terorizma. „Jedan od vidova korišćenja interneta u terorističke svrhe odnosi se na vrbovanje i regrutovanje novih snaga, uglavnom mlađe populacije, širenjem propagandnih materijala kao što su video snimci u kojima opisuju ciljeve za koje se bore, načine borbe i značaj njihovog rata.“⁵¹ Osim regrutovanja i širenja propagande, dark web je pogodan u funkciji terorizma i zbog sigurne komunikacije. Ono što naročito olakšava komunikaciju u poređenju sa drugim društvenim mrežama je činjenica da je praćenje komunikacije putem dark weba skoro nemoguće. Pored toga, finansiranje terorističkih organizacija, kao jedno od ključnih pitanja lakše se realizuje uz

⁴⁹ Ilić, Miloš, Spalević, Petar, Spalević, Žaklina, Veinović, Mladen, Aleja Ali Salem, Khalid, 2017, Deep web i dark web – potreba ili zloupotreba, Infoteh-Jahorina vol.16, str. 637.

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ Ilić, Miloš, Spalević, Petar, Spalević, Žaklina, Veinović, Mladen, Aleja Ali Salem, Khalid, 2017, Deep web i dark web – potreba ili zloupotreba, Infoteh-Jahorina vol.16, str. 637.- 638.

pomoć dark weba. Posebna pogodnost se odnosi na olakšan način trgovine oružjem, kao i dostupnost falsifikovanih dokumenata, što ekstremistima olakšava pripremanje i organizovanje napada, lakše regrutovanje i odlazak na odredišta na kojima se napad planira.

Društvene mreže, poput 4chan, 8chan, Tumblr, Facebooka i Twittera takođe predstavljaju pogodne platforme za proces radikalizacije. Među navedenim, 4chan i 8chan uglavnom se smatraju leglom radikalizma, mada imajući u vidu masovnost upotrebe i ostalih društvenih mreža, ni njihov značaj i doprinos u tom kontekstu se ne smije zanemariti. Svaku od navedenih društvenih mreža ćemo ponaosob analizirati i predstaviti njihovu ulogu i mjesto u procesu radikalizacije. Tokom obrade svake od pomenutih mreža, istaći ćemo najznačajnije karakteristike po kojima se posebno izdvajaju kao platforme za radikalizaciju u nasilni ekstremizam.

5.1.3. 4chan

4chan je veoma popularna društvena mreža sa veoma posvećenom zajednicom anonimnih korisnika. „Koristi jednostavan, naizgled zasterjeo dizajn oglasne table. Ipak, njegov dnevni promet je ogroman i njegovi memovi nastavljaju da se množe u širokoj popularnoj kulturi, koji iako predstavlja nasumični tok slika i komentara je polazna tačka za veoma aktivnu, organizovanu i stalno promjenljivu grupu internet aktivista poznatih kao anonimi.“⁵² Ono što posebno karakteriše ovu mrežu je da se zasniva na slikama i komentarima, sa jednostavnim dizajnom gdje korisnici postavljaju slike i komentare na tematske table. Pomenute table su tematski različite i posvećene različitim kulturama i interesovanjima, a polovina dnevnih objava nalaze se na nasumičnoj oglasnoj tabli, koja nema konkretan sadržaj, kao što se može naslutiti i iz samog naziva. Proces registracije ili prijave nije potreban, što znači da većina spada u podrazumijevano korisničko ime: anonimus. „Baza korisnika je porasla od male zajednice prijatelja kreatora sajta Kristofera Pula do ogromne grupe od skoro osamnaest miliona jedinstvenih posjetilaca sajta sa preko 730 miliona pregleda stranica mjesečno.“⁵³ Iako se od drugih društvenih mreža razlikuje po tome što registracija nije potrebna, 4chanovi administratori imaju pristup IP adresama sa kojih je objavljen određen sadržaj. Međutim, otkrivanjem IP adrese ne otkriva se ničiji identitet, jer je IP adresa samo skup brojeva kojih locira određeni ruter, iza kojeg može da se krije bilo ko, a da mu se ne otkrije identitet. Koncept

⁵² Knuttila, Lee, 2011, „*User unknown: 4chan, anonymity and contingency*“, volume 16, number 10, p.1.

⁵³ Knuttila, Lee, 2011, „*User unknown: 4chan, anonymity and contingency*“, volume 16, number 10, p.3.

ove društvene mreže, kao i većine ostalih, u osnovi leži u slobodi govora i izražavanja misli, što za cilj ima privući što veći broj korisnika. Međutim naglašavanje pomenute slobode, dovodi do pojave ekstremnog po pitanju slobode. Komentari koji se postavljaju od strane brojnih korisnika govore o veličini i važnosti slobode misli i to na ekstreman način, idući u krajnost. „4chan je, zajedno sa sličnim stranicama, poput 8chana Gab.ai i Reddita, mnogo puta optuživan za radikalizaciju svojih korisnika, kao i promovisanje desničarskog ekstremizma i terorizma.“⁵⁴

5.1.4. 8chan

8chan mreža koja je osnovana nakon 4chan, po uzoru na njegov koncept, inspirisana upravo njegovom jednostavnošću, načelom anonimnosti i zastarjelim dizajnom. Dakle, 4chan i 8chan su slične platforme, koje se zasnivaju na istim principima. Međutim, postoji ključna razlika između pomenutih platformi, koja se ogleda u tome da je osnivač 4chana imao mogućnost da obriše pojedinačne oglasne ploče, dok je Brennan, kao osnivač 8chana bio posvećen skoro apsolutnoj slobodi govora. Kada je 4chan zabranio raspravu o mizoginoj kampanji uznemiravanja poznatoj kao Gamergate 2014. godine, 8chan je stekao popularnost kao polazno tlo za kampanju. Na svom najosnovnijem nivou, 8chan je web stranica na kojoj se nalaze oglasne table, koje generišu njeni korisnici. Korisnici 8chana mogu kreirati vlastite oglasne table o raznovrsnim temama u rasponu od kriptovaluta do politike i video igrice, ili objavljivati na već postojećim tablama. Skoro svi učesnici učestvuju anonimno, a jedino pravilo je da ne smiju objavljivati sadržaje koji su ilegalni u Sjedinjenim Američkim Državama, poput materijala za eksploataciju djece.

„Ali ekstremizam je ključan za identitet 8chan otkako ga je 2013. osnovao kompjuterski programer i samoprolašeni eugeničar Fredrick Brennan.“⁵⁵ Ova platforma je mjesto govora mržnje, netrpeljivosti, uglavnom upakovanog u slojeve ironičnog ili kodiranog jezika, što svakako otežava razlikovanje stvarnih prijetnji od ironičnog govora. Ista podloga je svakako i prethodnik 4chan, odnosno vrlo sličan koncept, kada su u pitanju poruke i govor koji se šire putem platforme. „8chan je oglasna tabla koja je korištena 2019. godine za najavu i objavljivanje

⁵⁴ Colley, Thomas, Moore, Martin, 2020., The challenges of studying 4chan and the Alt-Right: Come on in the water is fine, Sage, 2-22., p.12.

⁵⁵ Wong, Carrie, Julia, 2019., *8chan: the far-right website linked to the rise in hate crimes*, The Guardian, San Francisco, p.2.

međunarodne serije desničarskih napada prije nego što su nastupili sredinom 2019. godine.“⁵⁶ Naziv 8chan više nije u upotrebi, a njegov nasljednik je 8kun, koji nije uspio u potpunosti privući prethodnu zajednicu 8chana, ali je svakako najbliži svom prethodniku. Osnovni koncept pomenutih platformi zasniva se na okupljanju simpatizera napadača, koji ih idealizuju, nazivajući ih herojima, te nalaze opravdanja za njihove napade čime inspirišu druge da na sličan način traže slavu. Pomenute platforme su se pokazale kao omiljene za ekstremiste, te kao naročito pogodne za objave pred vršenje napada i inspiraciju za nove pristalice kako bi stekle ugled superheroja i slavu, te kao odlična platforma za brojne bizarne teorije zavjere.

5.1.5. Facebook

Facebook je vodeća svjetska društvena mreža čiji je prvobitni cilj osnivanja bio lakše povezivanje ljudi. Glavni koncept ove mreže je globalno povezivanje ljudi i stvaranje zajednice, u kojoj svaki pojedinac može objavljivati željene sadržaje, kao što su slike, objave u vidu teksta, video ili audio snimci, iznošenje mišljenja ili stava po pitanju bilo čega, te komentarisanje ostalih sadržaja drugih korisnika. Vremenom je ova mreža postala mjesto gdje se pored navedenog, obavljaju i kupovina i prodaja, marketing i slično. Danas je Facebook najzastupljenija i najpoznatija društvena mreža, a broj njenih korisnika i dalje raste.

Ne postoji nijedan zločin koji se dogodio, a da mu nije prethodio govor mržnje. To važi i za radikalizaciju i nasilni ekstremizam. Sasvim je logično da postoji direktna veza između govora mržnje na internetu, radikalizacije mladih ljudi i učestalosti incidenata motivisanih govorom mržnje. Facebook je pogodna društvena mreža za širenje govora mržnje, kao i sličnih sadržaja koji podstiču na radikalizaciju u nasilni ekstremizam. Imajući u vidu da biti radikalizovan znači odbaciti starog i bezvrijednog sebe i steći novi, moćni identitet, te biti prihvaćen u kolektiv radikalizovanih, mnogi koji budu radikalizovani, ne kriju to svoje „novo, veličanstveno ja“, već ga javno prikazuju na Facebooku da ga i drugi vide. Na taj način putem ove platforme pokazuju i dokazuju drugima šta znači biti radikalizovan i privlače pažnju, što potencijalno dovodi do situacije da i drugi korisnici ove društvene mreže požele da budu isti. Facebook kao društvena mreža koja dozvoljava slobodu govora, ali je potrebno znati razlikovati slobodu govora od govora mržnje, podsticanja na nasilje, uvreda i nepremjerenih poruka i

⁵⁶ Europol, 2021, *European Union, Terrorism situation and trend report*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, p. 91.

komentara. Najveći broj objava nasilnih i prijetećih sadržaja na Facebooku se najčešće odvija putem komentara na razne članke internetskih portala koji se prenose putem ove društvene mreže. Takođe postoje specifični tipovi senzacionalističkih naslova koji često nisu u direktnoj vezi sa sadržajem članaka, ali služe kao okidač za učestalu pojavu komentara koji sadrže govor mržnje. U tome se najviše ogledaju prednosti facebooka kao platforme za radikalizaciju u nasilni ekstremizam. Prenoseći različite članke podstiču korisnike ove društvene mreže na komentare i reagovanje. U tim slučajevima teško se razlučiti koji komentari se mogu smatrati govorom mržnje a koji su samo odraz nezadovoljstva nekim realnim sektorom, kao što je na primjer politička situacija u zemlji i slično. Često i korisnici ove društvene mreže a naročito mladi ljudi, koji predstavljaju najveći broj korisnika ove mreže, isfrustrirani svojim statusom u društvu ili stanjem u zemlji, u potrazi za samopotvrđivanjem i rješenjem za svoje probleme, „odlutaju“ u pogrešnom pravcu. Facebook nudi mogućnost uključivanja u grupe istomišljenika po bilo kojem pitanju, pa se tako na ovoj društvenoj mreži mogu naći i određeni sadržaji koji se odnose na radikalne stavove i pozivanje na nasilje. Iako facebook zabranjuje objave određenih sadržaja, ipak se u određenoj mjeri ekstremne poruke i sadržaji javljaju na profilima. Čini se da se Facebook ne koristi za direktno zapošljavanje ili planiranje, vjerovatno zato što ima mehanizme praćenja i može povezati korisnike sa stvarnim mjestima i određenim vremenom. „Čini se da su Facebook češće koristili ekstremisti kao decentralizovani centar za distribuciju informacija i videa ili kao način za pronalaženje istomišljenika i podršku, a ne kao direktno regrutovanje. To bi moglo biti vezano za mogućnost da mladi simpatizeri mogu dijeliti informacije i slike te stvarati Facebook grupe na decentralizovan način.“⁵⁷ Sumirajući naprijed izneseno, može se zaključiti da facebook kao platforma za radikalizaciju, više ima podsticajnu i olakšavajuću ulogu, u smislu olakšice za okupljanje istomišljenika po pitanju radikalnih stavova, a da se putem ove platforme ne obavljaju regrutovanja, ne pripremaju napadi, ne nabavlja oružje i slično. Više je riječ o platformi koja promovise određene grupe, sadržaje i stavove. Međutim, postoje i dokazi u praksi da je facebook poslužio kao platforma za organizovanje nasilja. Naime, budući da internetske platforme imaju dominantnu ulogu, ekstremizam koji je ustaljen na društvenim mrežama, procurio je u realni svijet. Internetske platforme, a naročito Facebook, bile su ključne za organizovanje nasilja zabilježenog 2020. godine u Michiganu, Minneapolisu, Louisvillu, Portlandu i Kenoshi, kao i pobune u Washingtonu. Facebook kao platforma takođe provodi svoje uslove pružanja usluge na način koji propagira i favorizuje ekstremni govor i ponašanje. O ulozi Facebooka kao društvene

⁵⁷Online radikalizacija mladih https://wikipedia.net/hr/Online_youth_radicalization#Facebook datum pristupa: 20.07.2022.

mreže, platforme za radikalizaciju u nasilni ekstremizam, svjedoče brojni podaci. Jedan od njih je svakako i provedeno Facebookovo istraživanje. „Vlastito Facebookovo istraživanje otkrilo je da u 64 posto slučajeva u kojima se osoba priključila ekstremističkoj grupi, čini to jer je platforma to preporučila. Facebook je priznao i da su stranice i grupe povezane s ekstremizmom Qanon imale najmanje 3 miliona članova, što znači da je Facebook pomogao radikalizovati oko 2 miliona ljudi.“⁵⁸ Shodno podacima dobijenim istraživanjem, dolazi se do saznanja da je Facebook doprinio radikalizaciji u nasilni ekstremizam i to velikom broju ljudi, što govori da je jedan u nizu platformi koje služe u pomenute svrhe.

Olakšica za pretrage željenih sadržaja je u takozvanim hashtagovima. Svakom korisniku društvene mreže danas je poznato za šta hashtagovi služe. Naime, da pojasnimo. Najprostijim riječima rečeno, hashtag može biti bilo koja riječ koja ispred sebe sadrži oznaku # a na taj način predstavlja pojam koji se može pretraživati, odnosno na društvenim mrežama vodi do svih poruka koje u sebi sadrže taj hashtag. Uzmimo za primjer riječ *radikalizacija*. Ukoliko se ispred ove riječi stavi znak # korisnik će pronaći sve objave koje sadrže riječ *radikalizacija*. Na taj način, upotrebom hashtagova i korisnici koji imaju namjeru plasirati određene sadržaje i ljudi koja su u potrazi za određenim sadržajima, imaju koristi. Lakše se pronalaze određene teme i sadržaji, te se lakše i ljudi međusobno povezuju. Hashtagovi se ne koriste samo na Facebook, nego je njihova upotreba prisutna i na drugim društvenim mrežama, kao što je Twitter, Instagram i slično. Na Twitteru su se i počeli koristiti hashtagovi, bez kojih korisnici ove društvene mreže i ne pretražuju. Bez obzira na vrstu društvene mreže, njihova upotreba uveliko olakšava pretragu i povezivanje, što i jeste njihova suština. Dakle, njihova svrha je promotivna i informativne prirode. Usmjeravanje na određene teme i razgovore naročito je korisno ekstremistima, jer na taj način lakše dobijaju pristalice i brže privlače potencijalne pripadnike terorističkih grupa.

⁵⁸ Internetske platforme poput Facebooka moraju preuzeti dio odgovornosti za nasilje u američkom Kongresu, <https://www.telegram.hr/zivot/internetske-platforme-poput-facebook-a-moraju-preuzeti-dio-odgovornosti-za-nasilje-u-americkom-kongresu/> datum pristupa: 22.07.2022.

5.1.6. Twitter

Twitter je još jedna u nizu društvenih mreža koja, pored očiglednih razlika u pogledu izgleda, ima nešto drugačiji koncept u odnosu na Facebook, YouTube i ostale platforme. Kao glavna karakteristika ove društvene mreže ističe se tweet, koji se još naziva internetskim sms-om, jer mu je svrha kratki tekst koji korisnici objavljuju na svojim profilima. Naprijed pomenuti, popularni hashtagovi ovdje dobijaju svoj puni smisao i značaj. Omogućavaju korisnicima koji nemaju aktivan nalog da uz pomoć hashtagova pronađu bilo koji sadržaj koji ih zanima. Twitter se ističe svojom jednostavnošću, ali i ograničenošću znakova koji se mogu objaviti. Ovdje prednost ima informisanje u odnosu na neograničeno izražavanje. Bez obzira na ograničenost izražavanja, govor mržnje na Twitteru se pokazao kao veliki problem sa jako lošim posljedicama po društvo na globalnom nivou. Predstavlja društvenu mrežu koja se, pored Facebooka, naročito koristi za širenje govora mržnje. Njena pogodnost kao platforme za teroriste ogleda se u tome da mogu slati kratke poruke i tako izvještavati o događajima, što je njima itekako značajno, jer tako grade status nepobjedivih. A pored toga što šalju kratke poruke o tome šta se događa, oni istovremeno i prate događaje u javnoj sferi, što im je posebne važnosti, zbog organizacije napada. Veliki broj profila na Twitteru vezuje se za Islamsku državu. O tome svjedoči i logo Twittera sa zastavom Islamske države. Na slici broj 6. prikazan je pomenuti logo.

Slika broj 6.: Logo Twittera sa zastavom Islamske države. Izvor: https://mi621.files.wordpress.com/2014/12/isis_twitter_2.jpg datum pristupa: 22.07.2022.

Broj korisnika Islamske države na Twitteru je jako veliki i teško ga je sa sigurnošću tačno procijeniti, a sadržaji koje objavljuju su raznovrsni, a najčešće se tiču citata iz Kurana, prikaza života u Islamskoj državi i slično, što ukazuje na njihovu potrebu prikazivanja njihovog načina života.

5.1.7. Tumblr

Tumblr je vrsta mikroblog platforme i društvene mreže koja omogućava vođenje internetskog dnevnika odnosno bloga sa elementima koji se koriste u društvenim mrežama. Mikroblog je specifična vrsta bloga gdje je korisnicima ograničena veličina podataka koje mogu postavljati na svom profilu, to su uglavnom kratke rečenice, slike ili videosnimci. Najvjerojatnije upravo zbog ove vrste razmjene manjih podataka, mikroblogovi su i stekli popularnost. Tumblr kao jedan takav mikroblog, predstavlja pogodnu platformu za okupljanje ekstremista, jer ima izraženu vizuelnu komponentu, slično kao i Twitter.

Za ekstremiste je na Tumblru svojstven kult žrtve, patnje i ranjivosti, što se naročito vezuje proces radikalizacije u nasilni ekstremizam. To svakako objašnjava zašto je baš ova platforma pogodna i podobna za radikalizaciju. Naime, naprijed je objašnjeno kako se najlakše radikalizuju ljudi koji se ubrajaju u ranjive grupe, te da su to najčešće mladi ljudi, isfrustrirani bilo kojim segmentom svog života, kao i ljudi koji žive na marginama. Ako tome dodamo činjenicu da Tumblr, kao i brojne druge savremene društvene mreže koriste najviše mladi ljudi, to dodatno ovu platformu čini adekvatnom za ekstremiste. „Tumblr je popularan među pristašama ISIL-a, koji su napisali blogove koji se tiču zabrinutosti djevojaka o putovanju u regiju, poput napuštanja njihovih obitelji i životnog standarda u Siriji.“⁵⁹

Upotrebom ove platforme, ekstremisti jačaju virtuelne džihadističke zajednice, odnosno prate i lakše pronalaze potencijalne pristalice njihove ideologije. Šireći informacije o uspjesima i moći Islamske države privlače mnoge mlade ljude, putem određenih objava, a na koji način se lakše upoznaju i povezuju, te lakše ostvaruju uspjeh u procesu radikalizacije.

Činjenica da ekstremisti koriste tumblr kao i druge društvene mreže, prvenstveno s ciljem širenja propagande, kao i veličanja svog uspjeha pred širom publikom, nije nimalo neobična. Čak štaviše, njima je nužno da svojim stavovima i ideologijom preplave sve moguće platforme na internetu, kako bi što efikasnije ostvarili svoje ciljeve. Pri tom, upotreba Tumblra, uostalom kao i drugih društvenih mreža je jednostavna, lako dostupna i besplatna, što je također važno. Ako tome dodamo činjenicu da su u svakom trenutku adekvatno informisani i u korak sa raznim događajima, ekstremisti na raspolaganju imaju idealna sredstva za rad – društvene mreže.

⁵⁹ IO1 – Simulation resources, Tutor Handbook, Kyles story, str. 8.

5.1.8. Sky

Sky je platforma namijenjena za komunikaciju putem mobilnih telefona, ali se ne može instalirati na bilo koji mobilni uređaj, već samo na određene kao što su iPhone i BlackBerry. Ono što ovu aplikaciju razlikuje od ostalih platformi je da se plaća njena licenca za korišćenje. Njeni korisnici odaberu SIM karticu i modifikovan uređaj, kako bi bili ispunjeni zahtjevi sigurnosti i pristupi zatvorenoj Sky mreži, a licenca za Sky se plaća u iznosu koji diktira period na koji se koristi. Koncept Sky platforme se zasniva na maksimalnoj privatnosti i bezbjednosti svojim korisnicima jer ima veoma jaku enkripciju koju je skoro nemoguće dešifrovati. Posjeduje i opciju da se poruke obrišu nakon slanja, a pristup ovoj aplikaciji se vrši putem lozinke. Aplikaciji se ne pristupa putem ikonice na ekranu telefona, već je skrivena u mobilnom Sve fotografije ili glasovne poruke su šifrovane 521-bitnim ECC-om, tako da su u velikoj mjeri zaštićene. "ECC je akronim za "Eliptičnu zakrivljenu kriptografiju" (Elyptic Curve Cryptography). U pitanju je poseban način asimetrične enkripcije (šifrovanja) poruka, tako da niko do njih ne može doći u slučaju da presretne komunikaciju."⁶⁰ Komunikacija se vrši tekstualnim i glasovnim porukama i slikama, što uz korišćenje dodatnih šifri pruža sigurnost da se organizuju i pripremaju razne kriminalne aktivnosti, bez bojazni da će biti razotkriveni. Sumirajući sve navedene prednosti koje ova aplikacija pruža i stepen enkripcije, ne čudi činjenica da je najviše koriste različite kriminalne grupe za međusobnu komunikaciju. Osobe iz svih kriminogenih sfera, uključujući i nasilne ekstremiste, vjeruju da pomoću ove aplikacije mogu nesmetano slati poruke i komunicirati, bez rizika. Ova aplikacija je dugo važila za jedan od najbezbjednijih načina komunikacije u redovima kriminalnog miljea, ali su vremenom bezbjednosne agencije uspjele da otključaju ovu aplikaciju, što je dovelo do velikog broja hapšenja i razbijanja ozbiljnih kriminalnih grupa. Međutim, iako se smatra jako bezbjednom aplikacijom, ipak je razotkrivena od strane nadležnih istražnih i policijskih organa. Zahvaljujući ovoj aplikaciji otkriveni su brojni tajni planovi raznih kriminalnih grupa. Uloga FBI je značajna u borbi protiv aplikacije Sky, koju je uspješno zaplijenila i blokirala njen sajt. U vezi s tim, „treba podsjetiti da je FBI prethodno razvio aplikaciju Anom, namijenjenu upravo kriminalcima koji će se sami razotkriti koristeći je, vjerujući da je njihova komunikacija apsolutno zaštićena.“⁶¹ Aplikacija Sky je razotkrivena i u Bosni i Hercegovini, a prema podacima najčešće

⁶⁰ Zna li što je Sky aplikacija i tko ju najviše koristi?, dostupno na: <https://www.jabuka.tv/znae-li-sto-je-sky-aplikacija/> datum pristupa: 23.07.2022. godine.

⁶¹ Aplikacija Sky trese i BiH: tajni razgovori ipak nisu tajna, <https://bhdani.oslobodjenje.ba/bhdani/aplikacija-sky-trese-i-bih-tajni-razgovori-ipak-nisu-tajna-753174> datum pristupa: 23.07.2022.

je korištena u izvršenju najtežih oblika krivičnih djela. U svakom slučaju razotkrivanje ove aplikacije je značajno olakšalo borbu protiv organizovanog kriminala u Evropi.

5.1.9. Anom

Nakon gašenja Sky aplikacije, bilo je neophodno obezbijediti sličnu aplikaciju, putem koje bi se sa uspjehom otkrivale kriminalne grupe. Anom je enkriptovana mreža koju je kreirao FBI s ciljem otkrivanja djelovanja raznih kriminalnih grupa, te njihovog daljeg procesuiranja. U pitanju je dobro osmišljena klopka za kriminalce širom svijeta. Riječ je o sličnoj aplikaciji kakva je prethodno bila Sky. Aplikacija Anom se koristi na specijalno modifikovanim mobilnim uređajima, sa Anom aplikacijom, a sa tih uređaja nije bilo moguće obavljati obične pozive, slati mejloove ni pristupiti internetu. Pristup aplikaciji se vrši putem unosa određenog koda, nakon čega je moguće razmjenjivati poruke, fotografije i video zapise. „Australijska Savezna Policija (AFP) i američki FBI su zajedničkom analitikom došli na fenomenalnu ideju koja je ubrzo sprovedena u djelo. Napravili su svoju „aplikaciju“ još 2018-te godine koja je imala nekoliko nivoa zaštite i obezbjeđivala je razmjenu kriptovanih poruka koja je funkcionisala samo između korisnika ANOM-a.“⁶² FBI je godinama vodio i kontrolisao kriptovanu aplikaciju Anom, kako bi uspješno nadgledao kriminalne aktivnosti. U suštini, u pitanju je aplikacija poput Vibera ili Whatsapp. Razlika je u tome što je Anom android sistem koji je uskraćen za druge usluge. U kriptovanu komunikaciju se pristupalo putem aplikacije kalkulatora.

Međutim, iako je ulivala veliku sigurnost i djelovala kao siguran vid tajne komunikacije, *back door* je ključ uspjeha kreatora ovog operativnog sistema. Naime, u sam sistem je implementirana dodatna aplikacija, koja sve aktivnosti usmjerava na server, nakon čega se podaci softverski dešifruju. Na taj način su i otkriveni brojni članovi raznih kriminalnih grupa širom svijeta.

⁶² Sve o FBI aplikaciji zbog koje su „pali“ kriminalci širom sveta: Koristilo ju je i srpsko podzemlje, <https://www.telegraf.rs/hi-tech/aplikacije-hi-tech/3350274-aplikacija-anom-fbi-kriminalci> datum pristupa: 24.07.2022.

5.1.10. Telegram

Aplikacija Telegram je trenutno jedna od najaktuelnijih platformi za instant komunikaciju. „Telegram je osnovao Rus Pavel Durov i ta je aplikacija već dugo popularna platforma za informisanje Rusa. Gotovo svi veći mediji, vladine agencije i javne ličnosti imaju svoje kanale na toj mreži.“⁶³ Upravo velika digitalna migracija dogodila se nakon upada u Kpitol 6. januara 2021. godine, kada je veliki broj teroretičara zavjere sa ekstremne desnice kao i pobunjenika i rasista „prešlo“ sa Facebooka i Twittera na Telegram. Telegram je takva platforma čiji koncept leži na kombinaciji Facebooka i Twittera sa enkriptovanim porukama. Upravo pomenuti događaj, kao i sve masovnija upotreba Telegrama prijeti opasnošću da bi Telegram mogao postati popularan, a ako ne i da je već postao alat za organizovanje otpora autoritarnim režimima, te da bi mogao postati ozbiljna platforma za podsticanje raznih novih nemira. Korisnici ove platforme potiču iz raznih krajeva svijeta a njihov broj je u velikom porastu. Mnogi od njih su počeli koristiti Telegram, jer su protjerani sa drugih platformi zbog objavljivanja ekstremističkih stavova. Međutim, to nije prvi put da se Telegram susreće sa neprijatnim sadržajima i pojedincima koji pokušavaju da zloupotrijebe platformu, za širenje radikalnih stavova, kao i izazivanje nemira i slično. „Nakon što je Twitter prije nekoliko godina na sličan način uklonio radikaliste, Islamska država je migrirala na Telegram i koristila ga za orkestriranje terorističkih napada, širenje propagande i pronalaženje regruta.“⁶⁴ Primjer za napade je Francuska, koje su izveli Islamski vojnici, koristeći enkriptovane poruke na Telegramu, za koordinaciju akcije. U Iranu je ova platforma bila ključna za organizovanje i širenje antivladinih protesta. Telegram je pretrpio nekoliko pokušaja gašenja aplikacije, ali bez uspjeha. U posljednje vrijeme ova platforma je preplavljena ratnim događajima između Rusije i Ukrajine.

Telegram uživa mjesto među deset najpopularnijih aplikacija u svijetu. Nudi javne i privatne grupe u kojima može komunicirati ogroman broj ljudi, a ono što najviše privlači brojne korisnike, a u prvom redu ekstremiste su tajni razgovori, šifrovani sa obje strane.

⁶³ Telegram postao najpopularnija platforma u Rusiji, WhatsApp optužen za ekstremizam, <https://www.24sata.hr/tech/telegram-postao-najpopularnija-platforma-u-rusiji-whatsapp-optuzen-za-ekstremizam-823734> datum pristupa: 24.07.2022.

⁶⁴ Kako su ekstremisti preuzeli Telegram: „Dobro došli na najmračniji dio interneta...“ <https://thebosniatimes.ba/56559/kako-su-ekstremisti-preuzeli-telegram-dobro-dosli-na-najmracniji-dio-interneta/> datum pristupa: 25.07.2022.

6. UZROČNO-POS LJEDIČNA VEZA IZMEĐU INTERNETA I DRUŠTVENIH MREŽE I RADIKALIZACIJE U NASILNI EKSTREMIZAM

I kao što je već naprijed istaknuto, upotreba interneta i društvenih mreža od strane nasilnih ekstremista je veoma rasprostranjena pojava, ali sa druge strane nema mnogo uvida u to kako se zapravo praktično događa internetom posredovana radikalizacija. „Svakako da nema direktne uzročno posljedične veze između on-line konzumiranja radikalnih i ekstremističkih sadržaja i radikalizacije.“⁶⁵ Postoje određeni materijali, kao što su snimci, slike, pozivanje na radikalizam i slično, ali ne postoji dovoljno razumijevanje veze između tranzicije od on-line nasilja ka nasilju u stvarnom svijetu. Iako su radikalni i nasilni sadržaji u virtuelnoj realnosti dostupni velikom broju potencijalnih korisnika, u praksi se zapravo malo njih zaista i odlučuje na nasilne akte u fizičkoj realnosti. Dakle, taj momenat primjene radikalnih stavova u praksi ostaje nedorečen. Brojni članovi raznih internet zajednica koji su najglasniji i najradikalniji na društvenim mrežama, ne moraju biti ti koji se i u stvarnosti uključuju u nasilje, već im online radikalizam može biti samo ventil (katarza). Važi i obrnuto, odnosno pasivni članovi ne moraju biti najmiroljubiviji. Naprotiv. U vezi sa tim, javlja se cijeli niz pitanja: koje osobine pojedinca utiču na njegovu sklonost da se putem interneta uključi u nasilni ekstremizam? Postoje li faze radikalizacije koje razlikuju mirne aktiviste od onih koji planiraju da krše zakon ili da se uključe u nasilje? Ako postoje takve razlike, kako ih mogu iskoristiti policija i obavještajne agencije za efikasniju borbu protiv nasilja?

Ono što je sasvim sigurno, a tiče se uzročno posljedične veze interneta i društvenih mreža i radikalizacije je da internet i mogućnosti koje nudi omogućavaju nasilnim ekstremistima da prošire funkcionalnost svojih propagandnih napora van granica tradicionalnih medija. Nasilni ekstremisti različitih ideoloških stavova su iskoristili priliku koju im mnoštvo internetskih usluga pruža za širenje svojih ideja, povezivanje i radikalizaciju potencijalnih sljedbenika i simpatizera. Danas postoji ograoman broj web stranica, facebook profila, blogova ili foruma koji okupljaju različite pojedince i organizacije sa ekstremnim, kako desnim tako i lijevim, političkim stavovima. Oni u cyberspaceu, čak slobodnije nego u neposrednim kontaktima, usljed dezinhbirajućeg on-line efekta, iznose svoje stavove i uvjerenja. Ovakva činjenica jasno ukazuje na to da je povećano prisustvo nasilnih ekstremista na internetu povećalo i mogućnost da više ljudi potpadne pod uticaj radikalne ideologije. Kako se njihova upotreba društvenih mreža širi, to se povećavaju obim i vrste informacija koje nasilni ekstremisti mogu dijeliti. Na

⁶⁵ Kešetović, Želimir, 2019., Radikalizam i ekstremizam na internetu, Kriminalističke teme, zbornik radova, Godina XIX, Broj 5, ISSN 1512-5505, str. 184.

mного načina, ovo daje nasilnim ekstremistima platformu da preuzmu kontrolu nad sadržajem svojih poruka.

Širenje nasilnog ekstremističkog materijala na mreži i lakoća s kojom svako može pristupiti internetskim zajednicama koje se zalažu za nasilje i pronaći radikalne materijale, nehotice su povećali kapacitet za nasilje i nasilni ekstremizam. Kao savršen primjer veze između procesa radikalizacije sa jedne strane i interneta sa druge strane, poslužiće Džihad. Bez interneta, radikalne grupe koje čine globalni kadar militanata iz džihada ostale bi izolovane grupe koje se pozivaju na iste istorijske korijene. Internet je taj koji je globalizovao džihad pokret. Mreža globalnog džihada proizvod je revolucije u komunikacijama, koja se najviše odvija putem društvenih mreža.

7. PREVENCIJA I BORBA PROTIV NASILNOG EKSTREMIZMA

Prevenција i borba protiv nasilnog ekstremizma je izuzetno važna za svaku državu, njenu stabilnost i bezbjednost. Bosna i Hercegovina ima razrađenu Strategiju za prevenciju i borbu protiv terorizma, kojom su propisane preventivne i represivne mjere s ciljem suzbijanja pojave terorizma i nasilnog ekstremizma. Prevenција stavlja akcenat na otklanjanje svih mogućih uzroka, koji mogu dovesti do pojave ekstremizma ili terorizma, kao i na uspostavljanje saradnje sa društvenom zajednicom a posebno mlađe populacije. Kada je u pitanju represivna dimenzija, misli se na prikupljanje raspoloživih podataka, kao i provođenje sistemskih istraga nasilnog ekstremizma, te uspostavljanje saradnje na međunarodnom nivou. „Strategija Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma (za razdoblje 2015.-2020.), bazira se, prije svega, na pristupu Evropske unije u prevenciji i borbi protiv terorizma.“⁶⁶ Ovakvo rješenje je logično, imajući u vidu geo-politički položaj države Bosne i Hercegovine, ali i njen status za članstvo u Evropsku Uniju. Osnovni ciljevi Strategije se ogledaju u suzbijanju svih oblika ekstremističkog i terorističkog djelovanja te učini BiH bezbjednom za život. Ovi ciljevi se ispunjavaju provođenjem preventivnih mjera zločina iz mržnje, terorizma i radikalizma, te unapređenjem istražnih procedura, kao i daljeg procesuiranja učinilaca ovih najtežih oblika krivičnih djela, kao i adekvatnom reakcijom na terorističke napade.

Kada je u pitanju prevenција, mjere koje je potrebno preduzeti usmjerene su na ranjive grupe koje su podložne radikalizaciji, a preduzimaju se na način uspostavljanja saradnje policijskih organa, vjerskih lidera, mladih ljudi i žena. Kompletna zajednica, uključujući i javni i privatni sektor bi trebala biti aktivno uključena u procesu prevencije. „Posebnim preventivnim mjerama predviđa se suzbijanje zloupotrebe interneta u terorističke svrhe, ali i raširene pojave govora mržnje i poticanja na zločin iz mržnje i diskriminaciju.“⁶⁷ Sprečavanje zloupotrebe interneta u pomenute svrhe je ključno pitanje, imajući u vidu masovnu upotrebu interneta i društvenih mreža za radikalizaciju u nasilni ekstremizam. Poseban set mjera odnosi se na zaštitu cyber infrastrukture. Takođe, potrebno je raditi na prepoznavanju oblika ekstremnog ponašanja, te sprečavanju odlaska mladih ljudi, edukaciji mladih po pitanju ozbiljnosti problema nasilnog

⁶⁶ Vijeće ministara, 2015., *Bosna i Hercegovina, Strategija Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma*, 2015.-2020., Sarajevo, str. 6.

⁶⁷ Vijeće ministara, 2015., *Bosna i Hercegovina, Strategija Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma*, 2015.-2020., Sarajevo, str. 9.

ekstremizma i terorizma. Promocija vladavine prava, demokratije, tolerancije i dijaloga je takođe posebno značajna, kao i davanje podrške aktivnostima građana usmjerenim ka prevenciji mržnje i promociji pozitivnih narativa. Mjere zaštite državne granice odnose se na kontrolu ulaska i izlaska iz zemlje lica koja se dovode u vezu sa terorizmom.

Represivne mjere koje predviđa Strategija odnose se na istragu i krivično gonjenje i procesuiranje. Počivaju na ranom otkrivanju svih terorističkih planova i aktivnosti. I u ovom segmentu mjera fokus se stavlja na oblast propagande i podstrekavanja putem interneta, kao i regrutovanje, finansijsku pomoć te bilo koji vid podrške teroristima. Po pitanju provođenja represivnih, kao i preventivnih mjera, nužna je adekvatna saradnja, kako na lokalnom, tako i na međunarodnom nivou. Na međunarodnom nivou saradnja je najvažnija sa Europolom, Interpolom i Eurožastom.

S obzirom na to da rizik od terorističkog napada ne može biti u potpunosti isključen, nužno je uspostaviti adekvatan odgovor na teroristički napad. „Prvi dio mjera iz strateškog programa podrazumjeva mjere na uspostavljanju jedinstvenog i sveobuhvatnog sistema brze razmjene operativnih i policijskih informacija, saradnje sa medijima, te modalitete upotrebe resursa civilne zaštite i spašavanja, te vojnih resursa.“⁶⁸ Drugi dio mjera odnosi se na solidarnost prema žrtvama terorizma i nasilnog ekstremizma, koja se ogleda u pružanju svih vidova pomoći, uključujući obavezno socijalnu i zdravstvenu pomoć.

Strategija Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma u saradnji sa regionalnim organizacijama ali i međunarodnim, kao što su OHR, EU, NATO, OSCE, Vijeće Evrope, Ambasada SAD u BiH, uključujući ICITAP i ODC uspješno provodi niz preventivnih i represivnih mjera, s ciljem pružanja zaštite i sigurnosti državi BiH, u borbi protiv terorizma i nasilnog ekstremizma.

⁶⁸ Vijeće ministara, 2015., *Bosna i Hercegovina, Strategija Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma*, 2015.-2020., Sarajevo, str. 13.

ZAKLJUČAK

Internet je danas neizostavan u svakom segmentu života savremenog čovjeka. Koristi se u svrhe obrazovanja, socijalizacije i uspostavljanja komunikacije, obavljanja različitih poslova, ali i razonode. Prednosti interneta kao i društvenih mreža su brojne i svakako život savremenog čovjeka čine lakšim. Ali sa druge strane, postoje i brojne loše strane koje internet nudi. Naime, na internetu se širi nasilni ekstremizam sa veoma moćnim alatima koji propagiraju mržnju i nasilje te utiču na porast broja potencijalnih mladih ekstremista, stvarajući globalne online zajednice koje za cilj imaju isključivo radikalizaciju. Radikalizacija u osnovi podrazumijeva sve veću posvećenost angažovanju u aktima političkog terorizma. Kada se kaže proces, misli se na postepeno usvajanje ekstremističkih ideja kao početak samog procesa, a završava se u praksi nasilnim ekstremizmom ili terorizmom. Radikalizacija je svakako složen proces koji podrazumijeva velike promjene u načinu razmišljanja i ličnim stavovima. Radikalizacija je proces u kojem pojedinac zagovara ili podržava ekstremističke ideje. U suštini, pitanje radikalizacije je jako složenog koncepta, te ga je teško precizno definisati, ali se u osnovi odnosi na proces prihvatanja raznih ekstremističkih vjerovanja i ideologija. Proces radikalizacije je opasan za svako društvo, a naročito u današnje vrijeme kada je internet glavna podloga širenja radikalizacije. Važno je istaći da svaka radikalizacija ne vodi nužno nasilju i nasilnom ekstremizmu, ali u svakom slučaju riječ je o negativnoj pojavi, koja je uzela maha, a kao glavna platforma služe joj internet i društvene mreže.

Među najzastupljenijim platformama, kada je riječ o radikalizaciji u nasilni ekstremizam, nalaze se Dark web, YouTube, 4chan, 8chan, Telegram, Sky, Anom, Facebook, Tumblr, Twitter. Pomenute platforme se itekako međusobno razlikuju, ali je svaka od njih na neki način bila pogodna za radikaliste i ekstremiste. 4chan i 8chan su po konceptu slične platforme, za koje nije bila neophodna registracija, a sastoje se od oglasnih tabli na kojima se objavljuju različiti tekstovi ili slike. Pomenute table su tem Ove platforme predstavljaju mjesto govora mržnje, netrpeljivosti, uglavnom upakovanog u slojeve ironičnog ili kodiranog jezika, što svakako otežava razlikovanje stvarnih prijatelja od ironičnog govora. 8chan je i nastala po uzoru na 4chan.

Dark web je platforma do koje se teže može doći, ali sadrži najeksplicitnije i najekstremnije sadržaji. Na Dark Webu se može obavljati kupovina svih vrsta opojnih supstanci, oružja, raznih eksplozivnih naprava, lažni pasoši i drugi falsifikovani dokumenti, kao i druge stvari čiji promet inače nije dozvoljen.

YouTube je naročito pogodna platforma za ekstremiste, jer pruža mogućnost objavljivanja i gledanja videosnimaka, što omogućava lakšu radikalizaciju ranjivih pojedinaca. Poruke sa

YouTubea su naročito interesantne, zbog toga što su kreirane vizuelno, zbog čega su i uvjerljivije i svakako imaju veći potencijal da privuku pažnju i uvjere što veći broj korisnika u ispravnost sadržaja. Ovo naročito dolazi do izražaja kada je proces radikalizacije u pitanju, gdje je potrebno postići visok stepen uvjerljivosti potencijalnih pristalica u ispravnost ideologije i postupanja.

Društvene mreže poput Facebooka, Tumblra, Twittera i slično pružaju mogućnost slobode izražavanja i iznošenja svojih stavova i ideologija, međutim ove mreže imaju određena ogrčenja u pogledu sadržaja koji se objavljuju, ali istovremeno dozvoljavaju radikalizovanim pojedincima da veličaju „novog sebe“ te time svakako mogu privući određeni broj pristalica.

Kada je riječ o Sky, Anomu i Telegramu, bitno je napomenuti da su to posebna grupa aplikacija koje su napravljene isključivo za mobilne uređaje, a da su poruke koje se razmjenjuju kriptovane, što ih je učinilo naročito pogodnim i privlačnim osobama iz kriminalnog miljea, a to se ne odnosi samo na ekstremiste i teroriste nego ih koriste različiti kriminalci širom svijeta. Iako su smatrali da je stepen tajnosti poruka i komunikacije uspostavljen na zavidnom nivou, te da mogu nesmetano i bezbjedno komunicirati, ipak su i putem Sky i Anom aplikacije bivali otkriveni i raskrinkani, a dok je Telegram još uvijek jedna od najpopularnijih aplikacija, koju su pokušavali nekoliko puta ugaziti ali bez uspjeha.

Kada sumiramo sve naprijed iznesene platforme koje su najzastupljenije u procesu radikalizacije u nasilni ekstremizam, primjećuje se da je internet glavna platforma za radikalizaciju u nasilni ekstremizam. O tome svjedoče i primjeri procesuiranih vođa ekstremista, kakav je jedan od primjera Husein Bilal Bosnić u Bosni i Hercegovini. Platforma koju je najviše koristila grupa Bilala Bosnića je YouTube. To naravno nije jedini slučaj, ali je pokazatelj da se proces radikalizacije odvijao sa uspjehom putem interneta. Ekstremističke grupe i pojedinci koriste internet i društvene medije za pridobijanje i regrutovanje boraca, prikupljanje finansijskih sredstava i radikalizaciju pojedinaca.

LITERATURA

Knjige i naučni članci:

- 1) Alex, Wilner and Claire-Jehanne, Dubouloz, 2010., *Homegrown terrorism and transformative learning: an interdisciplinary approach to understanding radicalization*, *Global Change, Peace & Security* 22:1 (2010): 38.;
- 2) Bjelopera, Jerome, 2011., *American Jihadist Terrorism: Combating a Complex Threat*, Congressional Research Service Report for Congress, Washington, DC: Congress Research Service;
- 3) Brkić Šmigoc, Jelena, Mujagić, Mirela, Šušnica, Srđan, Haračić-Nović, Indira, Zuković, Aner, 2019., *Rad sa pojedincima i porodicama koje su u riziku od radikalizacije ili su radikalizirane*, Atlantska inicijativa, Sarajevo;
- 4) Colley, Thomas, Moore, Martin, 2020., *The challenges of studying 4chan and the Alt-Right: Come on in the water is fine*, Sage, 2-22.;
- 5) Čeranić, Predrag, Sikimić, Milica, *Radikalizacija i nasilni ekstremizam koji vode ka terorizmu*, pregledni naučni rad, UDK 323.28: 321.64: 32.019.51, Fakultet bezbjednosnih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci;
- 6) Diego, Muro, *What does Radicalisation look like? Four visualisations of socialisation into violent extremism*, University of St Andrews, Notes internationals CIDOB, ISSN: 2013-4428, Barcelona;
- 7) Europol, 2021, *European Union, Terrorism situation and trend report*, Publications Office of the European Union, Luxembourg;
- 8) Ilić, Miloš, Spalević, Petar, Spalević, Žaklina, Veinović, Mladen, Aleja Ali Salem, Khalid, 2017, *Deep web i dark web – potreba ili zloupotreba*, Infoteh-Jahorina vol.16;
- 9) IO1 – Simulation resources, Tutor Handbook, Kyles story;
- 10) Istraživanje o pokretačima radikalizma i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji, CESID, 2016.;
- 11) Kešetović, Želimir, 2019., *Radikalizam i ekstremizam na internetu*, Kriminalističke teme, zbornik radova, Godina XIX, Broj 5, ISSN 1512-5505;
- 12) Knuttila, Lee, 2011, „User unknown: 4chan, anonymity and contingency“, volume 16, number 10;
- 13) Kovač, Mirnes, Storr, Kimberly, Bećirević, Edina, Azinović, Vlado, *Napušteni: iskustvo nasilnog ekstremizma*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, 2019.;

- 14) Krstić, Marko, 2019., *Internet kao platforma za radikalizaciju*, Bezbednost, vojno delo 4/2019, DOI: 10.5937/vojdelo 1904126K;
- 15) Mijalković, Saša, *Nacionalna bezbednost*, KPA, Beograd, 2009.;
- 16) Moghaddam, Fathali, *From the terrorists point of view: Why they come to destroy*, Praeger security international, Westport, Connecticut London, 2006.;
- 17) Prodan, Tonći, 2015., *Internet, terorizam, protuterorizam*, članak, National security and the future 1 (16);
- 18) Prevenција i borba protiv nasilnog ekstremizma, svi imaju ulogu!, OSCE, Bosna i Hercegovina, 2016.;
- 19) Vlado Azinović i Muhamed Jusić, *Novi zov rata u Siriji i Bosanskohercegovački kontigent stranih boraca*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, 2016.;
- 20) Vijeće ministara, 2015., *Bosna i Hercegovina, Strategija Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma, 2015.-2020.*;
- 21) Wong, Carrie, Julia, 2019., *8chan: the far-right website linked to the rise in hate crimes*, The Guardian, San Francisco.

Internet izvori:

- 1) Vlasti bez odgovora na problem online radikalizacije, <https://detektor.ba/2019/08/13/vlasti-bez-odgovora-na-problem-online-radikalizacije/> datum pristupa 18.07.2022.;
- 2) Online radikalizacija mladih https://wikipredia.net/hr/Online_youth_radicalization#Facebook datum pristupa: 20.07.2022.;
- 3) Zna li što je Sky aplikacija i tko ju najviše koristi?, dostupno na: <https://www.jabuka.tv/zna-li-sto-je-sky-aplikacija/> datum pristupa: 23.07.2022.;
- 4) Aplikacija Sky trese i BiH: tajni razgovori ipak nisu tajna, <https://bhdani.oslobodjenje.ba/bhdani/aplikacija-sky-trese-i-bih-tajni-razgovori-ipak-nisu-tajna-753174> datum pristupa: 23.07.2022.;
- 5) Sve o FBI aplikaciji zbog koje su „pali“ kriminalci širom sveta: Koristilo ju je i srpsko podzemlje, <https://www.telegraf.rs/hi-tech/aplikacije-hi-tech/3350274-aplikacija-anom-fbi-kriminalci> datum pristupa: 24.07.2022.;
- 6) Telegram postao najpopularnija platforma u Rusiji, WhatsApp optužen za ekstremizam, <https://www.24sata.hr/tech/telegram-postao-najpopularnija-platforma-u-rusiji-whatsapp-optuzen-za-ekstremizam-823734> datum pristupa: 24.07.2022.;
- 7) Kako su ekstremisti preuzeli Telegram: „Dobro došli na najmračniji dio interneta...“ <https://thebosniantimes.ba/56559/kako-su-ekstremisti-preuzeli-telegram-dobro-dosli-na-najmracniji-dio-interneta/> datum pristupa: 25.07.2022.

POPIS SLIKA, TABELA I GRAFIKONA

Slike:

1. Slika broj 1.: Prikaz radikalizacije u nasilni ekstremizam, izvor: Diego, Muro, What does Radicalisation look like? Four visualisations of socialisation into violent extremism, University od St Andrews, Notes internacionals CIDOB, ISSN: 2013-4428, Barcelona, page: 2.
2. Slika broj 2.: Model sa četiri faze, izvor: Diego, Muro, What does Radicalisation look like? Four visualisations of socialisation into violent extremism, University od St Andrews, Notes internacionals CIDOB, ISSN: 2013-4428, Barcelona, page: 3.
3. Slika broj 3.: „Stepenice ka terorizmu“, izvor: Diego, Muro, What does Radicalisation look like? Four visualisations of socialisation into violent extremism, University od St Andrews, Notes internacionals CIDOB, ISSN: 2013-4428, Barcelona, page: 3.
4. Slika broj 4.: Piramidalni model radikalizacije, izvor: Diego, Muro, What does Radicalisation look like? Four visualisations of socialisation into violent extremism, University od St Andrews, Notes internacionals CIDOB, ISSN: 2013-4428, Barcelona, page: 4.
5. Slika broj 5.: Formiranje radikalnih stavova. Izvor: Istraživanje o pokretačima radikalizma i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji, CESID, 2016. str. 7.
6. Slika broj 6.: Logo Twittera sa zastavom Islamske države. Izvor: https://mi621.files.wordpress.com/2014/12/isis_twitter_2.jpg datum pristupa: 22.07.2022., str. 60.

Grafikoni:

1. Grafikon broj 1.: Putovanja muškaraca (2012-2015), izvor: Vlado Azinović i Muhamed Jusić, Novi zov rata u Siriji i Bosanskohercegovački kontigent stranih boraca, Atlantska inicijativa, Sarajevo, 2016., str. 37.;
2. Grafikon broj 2.: Putovanja žena (2012-2015), izvor: Vlado Azinović i Muhamed Jusić, Novi zov rata u Siriji i Bosanskohercegovački kontigent stranih boraca, Atlantska inicijativa, Sarajevo, 2016., str. 38.;

3. Grafikon broj 3. : Rast broja džihadističkih mrežnih stanica u Evropskoj uniji po godinama, izražen procentualno. Izvor: Eurostat, statistical books, European Union, Luxembourg, ISSN 2363-1716, 2015., str. 192.

Tabele:

1. Tabela broj 1.: Faze političke socijalizacije prema životnom dobu i uzrastu. Izvor: Vodič za prevenciju radikalizacije i nasilnog ekstremizma kroz odgojno-obrazovni proces, materijal za pedagoge/pedagogice srednjih škola u Unsko-sanskom kantonu, 2019., str. 13.
2. Tabela broj 2.: Rast broja korisnika interneta u EU po godinama (%). Izvor: Eurostat statistical books, European Union, Luxembourg, ISSN 2363-1716, 2015., str. 187.
3. Tabela broj 3.: Usporedni prikaz broja džihadističkih mrežnih stanica. Izvor: Prodan, Tonći, 2015., *Internet, terorizam, protuterizam*, članak, National security and the future 1 (16), str. 108.

